

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA AGRONOMIJO

Tatjana KMETIČ ŠKOF

**ANALIZA UČINKOV OŽIVLJANJA TRAVNIŠKIH
SADOVNJAKOV V OBČINI ČRNOMELJ**

DIPLOMSKO DELO

Univerzitetni študij

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA AGRONOMIJO

Tatjana KMETIČ ŠKOF

**ANALIZA UČINKOV OŽIVLJANJA TRAVNIŠKIH SADOVNJAKOV V
OBČINI ČRNOMELJ**

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

**ANALYSIS OF THE EFFECTS OF REGENERATION OF MEADOW
ORCHARDS IN THE MUNICIPALITY OF ČRNOMELJ**

GRADUATION THESIS
University studies

Ljubljana, 2013

Diplomsko delo je zaključek Univerzitetnega študija agronomije. Opravljeno je bilo na Katedri za agrometeorologijo, urejanje kmetijskega prostora ter ekonomiko in razvoj podeželja na Oddelku za agronomijo Biotehniške fakultete v Ljubljani.

Študijska komisija Oddelka za agronomijo je za mentorja diplomskega dela imenovala prof. dr. Andreja UDOVČA.

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednik: prof. dr. Franc BATIČ
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo

Član: prof. dr. Andrej UDOVČ
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo

Članica: prof. dr. Metka HUDINA
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo

Datum zagovora:

Diplomsko delo je rezultat lastnega raziskovalnega dela. Podpisana se strinjam z objavo svojega dela v polnem besedilu na spletni strani Digitalne knjižnice Biotehniške fakultete. Izjavljam, da je delo, ki sem ga oddala v elektronski obliki, identično tiskani verziji.

Tatjana KMETIČ ŠKOF

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD	Dn
DK	UDK 631.538 (497.4 Črnomelj) (043.2)
KG	travniški nasad/rez/anketa/predelava/občina Črnomelj
KK	AGRIS F01
AV	KMETIČ ŠKOF, Tatjana
SA	UDOVČ, Andrej (mentor)
KZ	SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
ZA	Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo
LI	2013
IN	ANALIZA UČINKOV OŽIVLJANJA TRAVNIŠKIH SADOVNJAKOV V OBČINI ČRNOMELJ
TD	Diplomsko delo (univerzitetni študij)
OP	IX, 38, [7] str., 5 pregl., 19 sl., 17 vir.
IJ	sl
JI	sl/en
AI	Travniški sadovnjaki bi imeli utopično prihodnost, če se ne bi pred dobrimi petnajstimi leti začel izvajati projekt »Oživitev travniških sadovnjakov in sadnih vrtov Slovenije«. Vsebine projekta so težile k ciljem: ljudem čim bolj prikazati pomen travniških sadovnjakov, obstoječe sadovnjake oživeti, na novo saditi visokodebelna sadna drevesa in s tem ohranяти stare vrste in sorte sadja, pridelek, ki nam ga dajo ta drevesa, čim boljše izkoristiti in viške predelati ter poiskati nove možnosti zaposlitve. Željo po uresničitvi teh ciljev je imela tudi občina Črnomelj, saj ima na svojem območju kar 170 ha travniških sadovnjakov. Pozitivni učinki projektne dela so se kmalu začeli kazati. Preko javnih del se je v občini Črnomelj porezalo blizu 3000 dreves, posadilo se je okoli 5 ha novih travniških sadovnjakov ter veliko posameznih visokodebelnih sadnih dreves. Skoraj nikjer več ne vidimo, da bi sadje gnilo na tleh, ampak ga skrbno poberejo in viške predelajo predvsem v jabolčni sok, kis, žganje in suho sadje. V občini so vzpostavljene tri linije za izdelavo jabolčnega soka, ki dajejo mladim možnost dodatnega vira na kmetiji. Napredek so tudi dobro pripravljene razstave sadja v sodelovanju s sadjarskimi društvi ter organizirano ocenjevanje sokov in sadnih žganj. Vse našteto je moto za naprej, saj so ljudje izpostavili predvsem en večji problem: zgodba se je začela, dobro in intenzivno razvijala ter prehitro prišla do konca. Te zgodbe še ne bo konec, če bomo s skupnimi močmi težili k istemu cilju.

KEY WORDS DOCUMENTATION

DN	Dn
DC	UDC 631.538 (497.4 Črnomelj) (043.2)
CX	meadow orchard/pruning/surveyor/processing/municipality Črnomelj
CC	AGRIS F01
AV	KMETIČ ŠKOF, Tatjana
AA	UDOVČ, Andrej (supervisor)
PP	SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
PB	University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Agronomy
PY	2013
TI	ANALYSIS OF THE EFFECTS OF REGENERATION OF MEADOW ORCHARDS IN THE MUNICIPALITY OF ČRNOMELJ
DT	Graduation Thesis (University studies)
NO	IX, 38, [7] p., 5 tab., 19 fig., 17 ref.
LA	sl
AL	sl/en
AB	Meadow orchards would have a utopian future if the project 'Reviving of meadow orchards and fruit gardens of Slovenia' had not begun fifteen years ago. The goals of the project were making people aware of the importance of meadow orchards, reviving the existing orchards, newly planting high stem fruit trees and thus preserving the old, traditional kinds of fruit while taking advantage of their products and use the surplus to its full extent, and find new work opportunities. The Municipality of Črnomelj was also eager to accomplishing the above mentioned goals due to the fact that there are 170 ha meadow orchards in the municipality. The positive effects of the project were soon visible. Namely, nearly 3.000 fruit trees have been pruned, almost 5 ha of new meadow orchards and many individual high stem fruit trees have been planted within community work in the Municipality of Črnomelj. Nowadays one cannot notice any rotten fruit on the ground but is carefully picked and surpluses are used to produce apple juice, vinegar, brandy and dried fruit. Furthermore, three plants for producing apple juice have been established as an additional source of income on farms. The development is also visible in well-prepared fruit exhibitions in co-operation with fruit growers' associations, as well as, organised assessment of juices and fruit brandies. As the project 'Reviving of meadow orchards and fruit gardens of Slovenia' is well developed but lacks future development plan, all of the above-mentioned activities can become a motivation for the future which will enable growth with joint efforts of all the partners.

KAZALO VSEBINE

	str.
Ključna dokumentacijska informacija (KDI)	III
Key words documentation (KWD)	IV
Kazalo vsebine	V
Kazalo preglednic	VII
Kazalo slik	VIII
Okrajšave in simboli	IX
1 UVOD	1
1.1 VZROK ZA RAZISKAVO	1
1.2 DELOVNE HIPOTEZE	1
1.3 NAMEN RAZISKAVE	2
2 PREGLED OBJAV	3
2.1 SADJARSTVO V SLOVENIJI	3
2.2 TRAVNIŠKO SADJARSTVO V SLOVENIJI	4
2.2.1 Zakonska urejenost travniških sadovnjakov	5
2.3 PROJEKT OŽIVITEV TRAVNIŠKIH SADOVNJAKOV IN SADNIH VRTOV SLOVENIJE	6
2.3.1 Začetki projekta	6
2.3.2 Projektne aktivnosti	6
2.3.3 Nadaljevanje vsebin projekta OTS	8
2.3.3.1 OTS v okviru projekta Interreg III/A	8
2.3.3.2 Projekt IPA "Od vijeglavke do soka"	9
2.3.3.3 Ostali čezmejni projekti na temo travniški sadovnjaki	10
2.4 PROGRAM RAZVOJA PODEŽELJA ZA REPUBLIKO SLOVENIJO (PRP)	11
2.4.1 Začetki	11
2.4.2 Vključitev TSA v PRP za obdobje 2007 – 2013 v letih 2010 – 2013	12
2.4.2.1 Podatki iz zbirnih vlog za neposredna plačila v letih 2010 – 2012	13
2.4.3 Natura 2000	14
2.5 SADJARSTVO V OBČINI ČRNOMELJ	15
2.5.1 Struktura kmetijskih zemljišč	15
2.5.2 Naravni pogoji za kmetijsko pridelavo	16
2.5.3 Sadjarstvo v občini Črnomelj	16
2.5.4 Vizija razvoja sadjarstva v občini Črnomelj	17
2.5.5 Projekt OTS v občini Črnomelj	17
2.5.6 Izvajanje projekta OTS v občini Črnomelj	18

2.5.7	Rezultati izvajanja projekta OTS v občini Črnomelj preko javnih del	19
3	MATERIAL IN METODE	21
3.1	VIR PODATKOV	21
3.2	METODA DELA	21
4	REZULTATI	22
5	RAZPRAVA IN SKEPI	31
5.1	RAZPRAVA	31
5.2	SKLEPI	33
6	POVZETEK	36
7	VIRI	37
	ZAHVALA	
	PRILOGE	

KAZALO PREGLEDNIC

	str.
Preglednica 1: Integrirana in ekološka pridelava sadja v Sloveniji (Travniški ..., 2013).....	3
Preglednica 2: Zbrani podatki na podlagi podatkov iz zbirnih vlog 2010 – 2012 (ARSKTRP, 2012)	13
Preglednica 3: Zemljišča in ukrepi pod rabo 1222 (ekstenzivni sadovnjak) v letih 2010 – 2012 (ARSKTRP, 2012)	13
Preglednica 4: Zemljišča pod rabo 1230 (oljčnik) v letih 2010 – 2012 (ARSKTRP, 2012)	14
Preglednica 5: Število porezanih sadnih dreves v letih 2001 – 2003 glede na tri geografska območja občine Črnomelj	22

KAZALO SLIK

	str.
Slika 1: Drevored hrušk moštnic (foto: Gačnik J.).....	4
Slika 2: Travniški sadovnjak (foto: Gačnik J.).....	5
Slika 3: Franc Kotar, zasebni svetovalec za sadjarstvo in strokovni vodja projekta OTS (foto: Kmetič Škof T.)	7
Slika 4: Mladi kader nadaljuje izvajanje vsebin projekta OTS - praktični prikaz (foto: Kmetič Škof T.).....	8
Slika 5: Naravovarstven pomen travniških sadovnjakov - brinjevka (foto: Gačnik J.).....	15
Slika 6: Del ekipe javnih delavcev v občini Črnomelj leta 2001 (foto: Kmetič Škof T.)	19
Slika 7: Del obkolpskega območja (Sodevci), kjer se je izvajal projekt OTS, 2001 (foto: Kmetič Škof T.).....	20
Slika 8: Delež sadnih dreves glede na tri geografska območja občine Črnomelj (%).....	23
Slika 9: Zadovoljnost z delom javnih delavcev, ki so rezali sadno drevje (%) v občini Črnomelj	24
Slika 10: Delež anketiranih, katerim se je posušilo vsaj eno sadno drevo porezano preko javnih del (%)	24
Slika 11: Za propad starih visokodebelnih sadnih dreves so poleg neprimerne oskrbe le-teh krive tudi neugodne vremenske razmere (foto: Kmetič Škof T.).....	25
Slika 12: Anketirani po tem, kaj so naredili za obstoj in oživitev dreves v njihovem sadoxnjaku (%).....	25
Slika 13: Vpliv starosti lastnika kmetijskega gospodarstva na odnos do oskrbe visokodebelnih sadnih dreves v njihovem travniškem sadovnjaku.....	26
Slika 14: Anketirani po odgovoru, kaj so naredili s sadjem pred izvajanjem projekta OTS in kaj storijo s sadjem danes.....	27
Slika 15: Izkoriščenost uslug za izdelavo jabolčnega soka, ki so plod projekta OTS (%)...28	
Slika 16: Izdelava jabolčnega soka (foto: Kmetič Škof T.).....	28
Slika 17: Nov travniški sadovnjak star 12 let in dosajevanje sadnih dreves na manjkajoče dele v že obstoječem travniškem sadovnjaku (foto: Kmetič Škof T.).....	29
Slika 18: Delež anketiranih, ki je na novo posadil vsaj eno sadno drevo v svoj travniški sadoxnjak (%).....	29
Slika 19: Izkoriščenost pridobljenega znanja pri anketiranih, ki so ga dobili od strokovnjakov v okviru projekta OTS (%)	30

OKRAJŠAVE IN SIMBOLI

ARSKTRP	Agencija Republike Slovenije za kmetijske trge in razvoj podeželja
CRPOV	Celostni razvoj podeželja in obnova vasi
EK	Ekološko kmetovanje
EKP	Ekstenzivni kraški pašnik
EKSRP	Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja
ERDF	European Regional Development Found
EU	Evropska unija
KGZS	Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije
KOP	Kmetijsko okoljski program
KZU	Kmetijska zemljišča v uporabi
LEADER	francoska kratica za povezave med ukrepi za razvoj podeželskega gospodarstva
MKO	Ministrstvo za kmetijstvo in okolje
NSN	Nacionalni strateški načrt
OMD	Območja z omejenimi dejavniki
OTS	Oživitev travniških sadovnjakov in sadnih vrtov Slovenije
PRP	Program razvoja podeželja
REJ	Sonaravna reja domačih živali
RS	Republika Slovenija
SKOP	Slovenski kmetijsko okoljski program
SOR	Pridelava avtohtonih in tradicionalnih sort kmetijskih rastlin
S35	Strmi travniki z nagibom 35 odstotkov
S50	Strmi travniki z nagibom 50 odstotkov
TSA	Travniški sadovnjaki
VVO	Vodovarstveno območje

1 UVOD

1.1 VZROK ZA RAZISKAVO

Značilnost slovenskega kmetijstva so majhne kmetije in veliko kmetijskih zemljišč propada. Vedno več parcel s težkimi naravnimi obdelovalnimi razmerami se zarašča. V preteklosti so znali izkoristiti taka območja, saj so jih zasadili s sadovnjaki. Vsak kmečki vrt je bil zasajen z različnimi vrstami sadja od najbolj zgodnjega, pa do poznih vrst in sort jeseni. Pozimi ni šlo brez suhega sadja, različnih sadnih sokov, kompotov, kisa in sadnega žganja.

Skozi stoletno zgodovino so slovensko krajinsko podobo oblikovali tudi travniški sadovnjaki, saj dajejo izgled in prepoznavnost mnogim našim območjem. Z razvojem intenzivnega sadjarstva so travniški nasadi postajali dohodkovno manj zanimivi in deležni vedno manjše oskrbe. Drevesa so začela propadati, mnogo vitalnih dreves pa je bilo v preteklosti izruvanih zaradi lažje strojne obdelave ali gradnje hiš.

V Sloveniji je veliko možnosti za kmetovalce oziroma sadjarje, ki želijo svoje sadovnjake ohraniti oziroma izboljšati. Oblika pomoči so tudi KOP ukrepi. Eden od pogojev podukrepa Travniški sadovnjaki (TSA) je, da imajo lastniki travniških sadovnjakov svoja visokodebelna sadna drevesa oskrbovana oziroma opravljeno oživitveno rez le-teh. V ta namen se je pred dobrim desetletjem po Sloveniji začel izvajati projekt »Oživitve travniških sadovnjakov in sadnih vrtov Slovenije« (OTS).

V okviru projekta OTS so se izvajale razne promocijske aktivnosti, predstavitve in prikazi rezi visokodebelnih sadnih dreves ter predelave sadja. Med drugimi so tudi v občini Črnomelj potekala javna dela. Izbrana ekipa s strokovnim nadzorom je lastnikom, ki so izrazili željo, porezala in evidentirala visokodebelna sadna drevesa. Velik učinek je imela neposredna rez teh dreves.

1.2 DELOVNE HIPOTEZE

Predpostavili smo, da se je odziv na izvajanje vsebin projekta OTS skozi leta povečeval, saj kmetje vidijo pomen oživitve travniških sadovnjakov predvsem v izkoriščanju pridelkov za lastne potrebe. Z leti je rastla tudi ozaveščenost ljudi o zdravi prehrani, kar je pripomoglo k drugačnemu razmišljanju in vrednotenju sadja iz travniških nasadov.

Glede na različna merila, ki se pri vrednotenju oživljanja travniških sadovnjakov upoštevajo, želimo preveriti nekaj predpostavk:

- Oživitev travniških sadovnjakov je dolgotrajen proces. Gospodarji se v veliki meri držijo starih navad, da takih dreves ni potrebno rezati, gnojiti ipd. Predvidevamo, da so lastniki visokodebelnih sadnih dreves dobili veliko informacij o pomenu oskrbe in da pridobljeno znanje pridno uporabljajo tudi v praksi.

- Ljudje so vse bolj ozaveščeni o zdravi prehrani in želijo izkoristiti potenciale, ki so jim dani. Zato predvidevam, da se za oživitev travniških sadovnjakov odloča vse več kmetij.
- Preveriti želimo tudi stereotip, da travniški sadovnjaki niso gospodarni in da se predelave doma pridelanega sadja v teh sadovnjakih ne splača.

1.3 NAMEN RAZISKAVE

V diplomskem delu nameravamo predstaviti pomen oživljanja travniških sadovnjakov, izpostaviti probleme, s katerimi se pri ohranjanju le-teh kmetije in strokovnjaki danes srečujemo ter analizirati učinke omenjenega projekta v občini Črnomelj.

Prikazali bomo odziv kmetov na možnosti izkoriščanja uslug za predelavo sadja iz travniških sadovnjakov v sok in ugotovili, ali se za usluge sploh odločajo. Analizirali bomo značilnosti travniških sadovnjakov v občini Črnomelj in ocenjevali, ali je bil namen projekta OTS dosežen, ter podali predloge za izboljšanje vsebin projekta.

2 PREGLED OBJAV

Za lažji pregled na celotno podobo oziroma strukturo travniških sadovnjakov v Sloveniji želimo najprej razjasniti osnovne pojme, povezane predvsem z ekstenzivnim sadjarstvom.

2.1 SADJARSTVO V SLOVENIJI

Sadjarstvo je pomembna kmetijska panoga, ki se ukvarja z gojenjem, razmnoževanjem in žlahtnjenjem sadnih rastlin, ki so pretežno večletne. V Sloveniji se goji več kot 30 različnih sadnih zvrsti, zato je za sadjarstvo značilna velika pestrost.

Po podatkih iz Poročila o stanju kmetijstva, živilstva in gozdarstva v letu 2010 je bilo v zadnjih letih pridelavi sadja v povprečju namenjeno okoli 9.000 hektarov oziroma dobra 2% KZU, k skupni vrednosti kmetijske pridelave pa je sadjarstvo prispevalo med 4,5 % in 7,5 % vrednosti. V letu 2010 je bilo 8.890 hektarjev sadovnjakov, od tega 4.019 hektarjev intenzivnih ter 4.871 hektarjev ekstenzivnih nasadov (Osnutek ..., 2013).

Obseg zemljišč vključenih v kontrolo ekološke pridelave iz leta v leto narašča in se je od leta 2005 do leta 2011 podvojil, pri čemer večina ekološke pridelave poteka na travniških sadovnjakih. Zemljišča, na katerih poteka integrirana pridelava sadja, kot tudi število integriranih pridelovalcev, nihanje in so v zadnjih dveh letih v rahlem upadanju. Kljub temu pa je bila v letu 2011 še vedno tretjina zemljišč vseh sadovnjakov vključena v integrirano pridelavo (Osnutek ..., 2013).

Preglednica 1: Integrirana in ekološka pridelava sadja v Sloveniji (Travniški ..., 2013)

Leto	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Število pridelovalcev	889	1.047	1.181	1.197	1.091	1.080	994	963
Velikost (ha)	3.941	4.373	2.187	3.798	3.454	3.274	3.475	3.485

Nekateri pomembnejši dejavniki zaostajanja za konkurenčnejšimi državami so razdrobljenost in neugodna posestna struktura, velik delež nasadov, ki tehnološko zaostajajo, starost nasadov in zastarel sortiment, premajhen delež nasadov s protitočnimi mrežami in namakalnimi sistemi (namakamo 18,3 % vseh intenzivnih sadovnjakov, z mrežami proti toči pa je skupno pokritih 19,2 % vseh intenzivnih sadovnjakov), iz česar izhaja velika odvisnost pridelave od naravnih razmer in ranljivost na podnebne spremembe (Osnutek ..., 2013).

Tehnološki zaostanek se ponekod kaže tudi na drugih segmentih, kot je npr. zaostajanje pri tehnologiji za pripravo pridelkov za trg, sortiranje in pakiranje, tehnologiji varstva rastlin oziroma pri drugi mehanizaciji in opremljenosti. Tehnološki napredek upočasnjuje težave pri prenosu znanja in povezanosti stroke s pridelovalci. Zaostajanje po organizacijski plati pa se kaže v neorganiziranosti pridelovalcev, zlasti v segmentu organizirane prodaje in skupnega nastopa na trgu.

2.2 TRAVNIŠKO SADJARSTVO V SLOVENIJI

Zemljišča, posajena s sadnim drevjem, se imenujejo sadovnjaki. Delimo jih lahko glede na intenzivnost pridelave in gostoto dreves v:

- kmečke sadovnjake (gre za polintenzivne in ekstenzivne travniške nasade, pretežno starih sort) in
- intenzivne sadovnjake (gre za večje strjene nasade sadnih dreves in jagodičja). Posajeni so tako, da jih je možno mehanizirano obdelovati in negovati ter v njih uporabljati sodobno kmetijsko tehniko.

V travniških nasadih prevladujejo jabolane v družbi z mogočnimi drevesi hrušk moštnic in češenj. Ti so skozi stoletni razvoj oblikovali krajinsko podobo Slovenije. Čeprav so se zaradi dogajanj v preteklosti močno razredčili, še vedno kljubujejo času in razmeram. Kljub vse večjemu poudarku na intenzivnem pridelovanju je pridelek iz teh sadovnjakov še vedno pomembna surovina tako za predelavo doma kot za naše predelovalne obrate. Cilj vseh ki v njih vidimo prihodnost je, da jih bomo ohranili (Krajnc, 1998).

Slika 1: Drevored hrušk moštnic (foto: Gačnik J.)

V Sloveniji so bili kmečki sadovnjaki popisani na več kot 2/3 vseh družinskih kmetij. Na družinskih kmetijah predstavljajo ti sadovnjaki tradicionalno obliko travniško – sadjarske rabe kmetijskih zemljišč. V popisu kmetijstva so bili zajeti strnjeni kmečki sadovnjaki, posamezna drevesa in skupine sadnih dreves, zato popisana zemljišča, ki skupno znašajo malo manj kot 5300 ha ali povprečno 0,2 ha na gospodarstvo, ne kažejo tudi dejansko velikost kmečkih sadovnjakov na kmetijah (Statistični urad RS, 2013).

Iz popisa kmetijstva v Sloveniji leta 2010 je po podatkih Statističnega urada RS (2013) 1,6 milijona starih visokodebelnih dreves. Največ je jablan (41 %), sledijo jim češnje in slive (18 %), hruške (14%), češnje (9 %), breskve (4 %) in ostalo – orehi, breskve, marelice (14 %). Število travniških sadovnjakov se zmanjšuje, ker so večinoma slabo oskrbovani in prepuščeni samemu sebi. Zanje je potrebno nekaj storiti, saj dajejo slovenskemu podeželju izgled in prepoznavnost ter predstavljajo veliko biološko pestrost živih organizmov. So tudi

ena od možnosti ekološke pridelave, ki daje zdravo surovino za predelavo sadja v različne izdelke.

2.2.1 Zakonska urejenost travniških sadovnjakov

Travniški sadovnjaki imajo tudi svojo zakonsko urejenost in sicer s Pravilnikom o evidenci pridelovalcev sadja v ekstenzivnih oziroma travniških sadovnjakih (Pravilnik o evidenci ..., 2007): »Ekstenzivni oziroma travniški sadovnjak je sadovnjak, ki ni primeren za intenzivno pridelavo. Je obseg kmetijskih zemljišč v uporabi z možnim izkoriščanjem travinja ob hkratni pridelavi sadja, kjer so pridelki izpostavljeni izmenični rodnosti, z eno identifikacijsko oznako grafične enote rabe zemljišč kmetijskega gospodarstva, zasajena z visokodebelnimi sadnimi drevesi oziroma drugimi plodonosnimi sadnimi vrstami na ustrezni podlagi, z gostoto več kot 50 dreves na hektar«.

Kot piše v pravilniku, se morajo v evidenco obvezno vpisati nosilci kmetijskih gospodarstev, ki imajo v uporabi najmanj 0,1 ha travniškega sadovnjaka na kmetijsko gospodarstvo in uveljavljajo podporo za ukrep kmetijsko okoljskih plačil.

Slika 2: Travniški sadovnjak (foto: Gačnik J.)

Ministrstvo za kmetijstvo vzpostavi in upravlja evidenco, upravne enote pa jo vodijo. V evidenci so zapisani podatki nosilca kmetijskega gospodarstva, podatki kmetijskega gospodarstva, zemljišča, ki pripada travniškemu sadovnjaku ter podatki o sadilnem materialu in sajenju v travniškem sadovnjaku. Tak sadovnjak lahko vključuje samo eno ali pa različne sadne vrste. V njem so lahko naslednje sadne vrste: jablana, hruška, češnja, sliva, češplja, ringlo, breskev, oreh, marelica, višnja, nektarina, kaki, kutina, nešplja, skorš, citrusi, mandelj, leska, kostanj, murva, bezeg, oljka, smokva, žižula, posamezna drevesa in grmičevje drugih vrst, mejice ter drevesa in grmovje, ki predstavljajo obvodno rastlinje.

Pravilnik o evidenci pridelovalcev sadja v ekstenzivnih oziroma travniških sadovnjakih določa tudi podlage posameznih sadnih vrst, primernih samo za to pridelavo. Iz pravilnika lahko razberemo, da je za vse sadne vrste primerna podlaga sejanec. Pri jablani je poleg

sejanca primerno uporabiti še: 'M16', 'M11', 'M7', 'M1', 'MM111', 'MM106', 'A2', pri hruški pa kutino 'MA' in 'BA 29' (Pravilnik o evidenci ..., 2007).

2.3 PROJEKT OŽIVITEV TRAVNIŠKIH SADOVNJAKOV IN SADNIH VRTOV SLOVENIJE

2.3.1 Začetki projekta

Poglavitni namen projekta »Oživitev travniških sadovnjakov in sadnih vrtov Slovenije« (v nadaljevanju »Projekt OTS«) je bil, da bi ohranili del naše zgodovine, izgled krajine in podeželja, da bi ohranili biološko raznovrstnost živih bitij, pestrost sadnih plemen in sort, da bi preprečili erozijo tal, da bi ustvarili pogoje za nova delovna mesta ter izkoristili tudi možnost dodatnega vira dohodka na kmetiji.

Začetek projektne dela sega v leto 1995, ko je Franc Kotar, zasebni svetovalec za sadjarstvo, začel s praktičnimi aplikacijami oživitve in oskrbe travniških sadovnjakov ter možnosti predelave sadja na območju sadne ceste med Javorjem in Jančami v mestni občini Ljubljana. V letih 1995 – 1997 je bilo pridobljenih veliko praktičnih izkušnj, ki so bile osnova za pripravo idejnih smernic projekta OTS za obdobje petih let (1999 – 2003) (Kotar, 2001):

- Oživitev travniških sadovnjakov in sajenje novih.
- Ohranjanje kulturne krajine in podeželja z večanjem kakovosti življenja in turistične ponudbe Slovenije.
- Ohranjanje in odpiranje delovnih mest v pridelavi, predelavi in prodaji na domu.
- Stalen stik z javnostjo, predvsem s ciljnimi skupinami zdrave prehrane in zdravega načina življenja.
- Promocija in trženje blagovne znamke »Naravno iz Slovenije«.

2.3.2 Projektne aktivnosti

Projekt, ki se je izvajal po celi Sloveniji, sta vodila Franc Kotar, zasebni svetovalec za sadjarstvo, kot strokovni vodja, in Jani Gačnik, takratni svetovalec specialist za sadjarstvo pri KGZS-Zavodu NM, kot organizacijski vodja projekta.

Slika 3: Franc Kotar, zasebni svetovalec za sadjarstvo in strokovni vodja projekta OTS (foto: Kmetič Škof T.)

V začetku so bile predvsem animacije območnih kmetijskih svetovalcev, občin in ostalih interesentov, potem pa osnovno izobraževanje le-teh. Kmalu so se podpisale prve pogodbe med občinami in območnimi kmetijskimi zavodi kot nosilci strokovnega projektnega dela. Tako je bilo v 31 občinah opravljeno 554 ur izobraževanj, katere je obiskalo 3.574 udeležencev. Projekt se je na sejmi in prireditvah predstavil preko 20.000 obiskovalcem. Organizirana so bila tudi animacijska predavanja o možnostih zaposlitve na javnih delih v travniških sadovnjakih za preko 300 brezposelnih oseb v Dolenjski regiji (Kotar, 2001).

V letih 1999 – 2001 so vodje projekta s sodelavci strokovno in organizacijsko dopolnili in pripravili nove vsebine projekta ter strokovne podlage in delovne postopke, ki bi jih uporabljali za delo s programskimi enotami projekta (Kotar, 2001).

V želji po čim učinkovitejšem delu se je leta 2001 začela rez visokodebelnih sadnih dreves preko organizacije javnih del. KGZS - Zavod NM je sodeloval z Zavodom RS za zaposlovanje in občinami Črnomelj, Dolenjske Toplice, Novo mesto, Žužemberk in Kostel. Porezanih je bilo več kot 6000 visokodebelnih sadnih dreves. Da je delo potekalo strokovno, so bile usposobljene skupine brezposelnih delavcev in nabavljena je bila potrebna specialna sadjarska oprema. S to akcijo je bilo pri lastnikih sadovnjakov vzbujen še večje zanimanje za travniške sadovnjake, tako da se v zadnjih letih beležijo vse večje obnove.

Projekt OTS je skupno s prof. dr. Janezom Hribarjem (Biotehniška fakulteta, Ljubljana) in izdelovalci opreme, idejno, strokovno in organizacijsko sodeloval pri razvoju opreme za predelavo sadja v sadni sok: pralni stroj, mlin, slojna stiskalnica ter cevni pasterizatorji A, B in C programa. Kondenzacijsko sušilnico in pripravo potrebnega materiala za izobraževanje sušenja sadja so začeli razvijati leta 2001, v letu 2003 pa so z mladimi, v projektu OTS vzgojenimi kadri, začeli potekati prvi tečaji sušenja sadja. Izdelane so bile tudi izobraževalne enote za tečaje predelave sadja v sadna vina in sadne kise.

Izšla so tudi tri občasna glasila projekta OTS »Jabolko«. Glasilo Jabolko je bilo namenjeno sadjarjem, vključenim v projekt in vsem, ki so čutili kakršnokoli zanimanje za travniške sadovnjake.

V začetku je bil projekt financiran v glavnem iz virov CRPOV kot pilotni projekt, v zadnjih letih pa je bilo potrebno vsa sredstva doprinesiti z izobraževanji in ostalimi aktivnostmi na terenu.

2.3.3 Nadaljevanje vsebin projekta OTS

Kako bo projekt uresničeval svoje zastavljene cilje, je zelo odvisno od financiranja projekta, zato je bilo nadgrajevanje in nadaljevanje vsebin po končanju petletnega projektne obdobja odvisno od projektne partnerjev zainteresiranih posameznikov.

Tudi nadalje so se izvajali v glavnem začetni in nadaljevalni izobraževalni tečaji iz predelave sadja v različne izdelke, kot so sadni sok, kis, jabolčnik, sadna žganja in sušenje sadja. Pričele so se izvedbe certifikatnega izobraževanja, s katerim je lahko posamezni udeleženec izobraževanja pridobil poklicno kvalifikacijo iz predelave sadja. Vse večji poudarek je bil namenjen pripravi programov za preusmeritev kmetij v predelavo sadja ter za obnovo in oskrbo obstoječih nasadov. Projektne aktivnosti so imele širok spekter, zato so privabile k sodelovanju partnerje, ki imajo enake želje in cilje.

Slika 4: Mladi kader nadaljuje izvajanje vsebin projekta OTS - praktični prikaz (foto: Kmetič Škof T.)

V petletnem obdobju izvajanja projekta OTS so odlični mentorji izobrazili mladi kader, ki je dobil veliko izkušenj, znanja in prakse. To pa je bil tudi pogoj, da so se vsebine projekta OTS lahko nadaljevale. Izvajanje projekta po Sloveniji so sofinancirale predvsem zainteresirane občine, sadjarska društva ter posamezni lastniki travniških sadovnjakov in sadnih vrtov.

2.3.3.1 OTS v okviru projekta Interreg III/A

Z vstopom Slovenije v EU so tudi institucije ob južni meji pridobile možnost prijave in koriščenja sredstev iz naslova predvidenih prioritete sodelovanja z našo južno sosedo

Hrvaško. S projektom »Visokodebelni travniški sadovnjaki kot element ohranjanja biotske raznovrstnosti in estetske vrednosti krajine« je na razpisu skupaj s partnerji uspel Kmetijsko gozdarski zavod Novo mesto. Projekt je bil skupni, kar pomeni, da so se iste aktivnosti izvajale tako v Sloveniji kot na Hrvaškem (Kramar, 2005).

Rezultati številnih projektnih aktivnosti v obdobju trajanja projekta so bili (Kramar, 2005):

- promocijski material (zloženska, plakati, glasilo Jabolko) in internetna stran (<http://www.kmetijski-zavod-nm.si/interreg>);
- animacijske predstavitve, demonstracijski prikazi oskrbe visokodebelnih sadnih dreves in predelave sadja, tečaj rezi visokodebelnih sadnih dreves, kjer so udeleženci pridobili potrdilo o usposobljenosti izvajanja omenjene rezi in tečaj predelave sadja z vsebinami in obsegom, določenim za certifikatno izobraževanje;
- na dvoriščih osnovnih šol so se poleg predstavitve pomena travniških sadovnjakov posadile tudi sadike visokodebelnih sadnih dreves;
- na območju Kozjanskega parka je bila postavljena drevesnica za vzgojno sadik visokodebelnih sadnih dreves in matični sadovnjak in
- drevored visokodebelnih sadnih dreves Bistrica ob Sotli.

Izšel je tudi »Priročnik tradicionalnih in avtohtonih vrst in sort sadja visokodebelnih sadnih dreves«, ki je lahko v veliko pomoč pri izbiri oziroma prepoznavanju sort. Priročnik obsega najpogostejše zastopane sadne vrste in sorte na območju JV Slovenije, Posavja in Celjske regije (Kramar, 2005).

2.3.3.2 Projekt IPA "Od vijeglavke do soka"

V okviru programa Čezmejnega sodelovanja Slovenija – Hrvaška 2007 – 2013 so v Kozjanskem parku v mesecu juliju 2009 začeli z izvajanjem novega mednarodnega projekta IPA z naslovom »Od vijeglavke do soka«. Projekt je dal nove vsebine, aktivnosti in cilje, povezane z ohranjanjem travniških sadovnjakov.

S projektom so želeli predvsem povezati zavarovana območja Kozjanskega parka, Parka Kolpa in NP Risnjak in se skupaj prizadevati za ohranitev visokodebelnih travniških sadovnjakov tudi kot habitata vrst Nature 2000. Neposredni učinki omenjenega projekta so predvsem:

- za dolgoročno sonaravno upravljanje travniških sadovnjakov je bil določen skupni način,
- v zavarovanih območjih se je preučila biodiverziteta travniških sadovnjakov,
- načrt, kako in na kakšen način bi lahko certificirali, promovirali in prodajali produkte iz travniških sadovnjakov,
- na temo pomena in vloge travniških sadovnjakov za prihodnost je bil izveden dvodnevni mednarodni strokovni posvet,
- vzpostavljena je bila podatkovna baza za travniške sadovnjake s predstavitvijo projekta,
- na projektnem območju so bili vsi sadovnjaki revitalizirani,
- posajeni so bili kolekcijski nasadi, vsak s svojo info točko,

- veliko na novo zasajenih visokodebelnih sadnih dreves,
- institut „Carjevič“ (podelitev lastniku travniškega sadovnjaka),
- veliko izdanih publikacij (projektne mape, zloženke, ...),
- na skupnih delavnicah so bili prikazi rezi in predelave sadja,
- tehnična opremljenost za vzdrževanje travniških sadovnjakov je bila izboljšana: mobilna stiskalnica, polnilnica soka, priklopna dvižna delovna košara, samohodne kosilnice in mulčerji, sadjarsko orodje,...,
- dvosmerno mreženje (navezava stikov partnerske mreže...).

Namen in cilj investicije v tehnično izboljšano opremljenost je bil, da bi se oprema uporabljala na celotnem projektnem območju, ter da bi bila dostopna do vsakega zainteresiranega posameznega (Černelč, 2012).

2.3.3.3 Ostali čezmejni projekti na temo travniški sadovnjaki

Pomenu travniških sadovnjakov v tujini dajejo čedalje večji pomen. Na spletnih straneh je predstavljeno veliko število projektov (Avstrija, Nemčija, Madžarska) na temo travniških sadovnjakov, katerim skupno je motivacija in pospeševanje sajenja visokodebelnih sadnih dreves ter s tem ohranjanje sort in arhitekture krajine.

Poleg dveh že omenjenih projektov je bilo in se še odvija kar nekaj čezmejnih projektov. Naj jih omenimo nekaj:

- Na čezmejnem območju Goriškega in Porabja se pod imenom Upkač izvaja triletni projekt »Visokodebelni biseri«, s katerim bodo poskušali obnoviti predvsem travniške visokodebelne sadovnjake in ljudi spodbuditi k pridelavi in predelavi sadja. Projekt je vreden 1,2 milijona evrov.
- LEADER Projekt »Moststraße« (moštna pot ali pot jabolčnika) 2007 - 2013: Teme projekta so ohranjanje in uporabnost tradicionalnih sadovnjakov in njihovih izdelkov, kot tudi načrtno sajenje travniških sadovnjakov za izdelavo mošta. Z vsebinami: sajenje travniških sadovnjakov, travniški sadovnjaki kot učno partnerstvo, tradicionalni sadovnjaki – raznolikost življenja, se povezujejo z drugimi evropskimi regijami. V vsaki sodelujoči državi poteka delavnica na eni od zgoraj navedenih temah (LEADER 07-13" avstrijski program za razvoj podeželja 07-13 LE" je bil odobren s strani Evropske komisije).
- Na območju Bodenskega jezera so začeli izvajati čezmejni projekt ohranjanja starih sort pečkatega sadja, v okviru katerega s pomočjo vrtnarskih društev pa tudi prebivalcev zbirajo, dokumentirajo in ohranjajo stare sorte v travniških sadovnjakih. Sredstva za projekt je zagotovila Evropska unija prek pobude INTERREG. Eden od ciljev je trženje sort v trgovinah z živili. V regiji Bodenskega jezera imajo travniški sadovnjaki velik pomen ne le za naravovarstvo, temveč tudi za privlačnost regije kot turističnega cilja. Pri projektu sodelujejo Baden-Württemberg in Bavarska iz Nemčije, Vorarlberg iz Avstrije ter Lihtenštajn in Švica. Projektna sredstva znašajo 860.000 evrov (Brence, 2013).

2.4 PROGRAM RAZVOJA PODEŽELJA ZA REPUBLIKO SLOVENIJO (PRP)

Razvoj podeželja v Sloveniji je bil v vseh obdobjih usmerjen v izboljšanje vseh treh komponent razvoja podeželja: gospodarske, socialne in okoljske. Posledica omenjenega razvoja je bila tudi zmanjšanje regionalnih razlik med urbanih središči in podeželskimi območji.

2.4.1 Začetki

Projekt OTS z »utopičnimi cilji« je že po štirih letih delovanja postajal ena od realnosti kmetijskega prostora in eden od ukrepov Slovenskega kmetijsko okoljskega programa (SKOP), prav tako pa ena od zanimivejših vsebin Celostnega razvoja podeželja in urejanja vasi (CRPOV) (Kotar, 2002).

Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano je ukrepe v Slovenskem kmetijsko okoljskem programu (SKOP) razvrstilo v tri skupine. Travniški sadovnjaki so bili uvrščeni v drugo skupino, katere namen je bil ohranjati naravne danosti, biotsko pestrost, rodovitnost tal in tradicionalno kulturno krajino. Dolgoročni cilji tega ukrepa so ohranjati stare in avtohtone sorte sadnega drevja, ohranjati tradicionalne oblike travniških sadovnjakov z možnostjo dvonamenske rabe, ohranjati značilne krajine in habitate za veliko rastlinskih, ptičjih in drugih živalskih vrst, zmanjševati nevarnost erozije in večja ponudba proizvodov, katerih osnova so stare aromatične sorte sadja. V ekološkem smislu pa travniški sadovnjaki doprinesejo k zmanjšani in evidentirani porabi fitofarmacevtskih sredstev in gnojil ter tako zmanjšujejo onesnaževanje okolja (Gačnik, 2002a).

Neposredna plačila po hektarju so bila namenjena za kritje stroškov dodatno vloženega dela. Plačilo je leta 2002 znašalo 27.000 SIT na hektar travniškega sadovnjaka letno. Do neposrednih plačil so bili upravičeni vsi sadjarji, ki so prijavi travniške sadovnjake in so se odločili, da bodo pogoje izpolnjevali še pet let po vključitvi v program. Najmanjša dovoljena površina je bila 0,3 ha sadovnjaka cepljenega na sejancu ali bujnih podlagah. Zahtevana gostota sajenja je bila od 70 do 200 dreves na hektar. V ukrepu je bilo opredeljeno, da je v prvih dveh letih po vključitvi potrebno opraviti oživitveno rez. V nasadu je bilo potrebno oskrbovati negovano ledino in gnojiti na osnovi gnojilnega načrta. Upravičenci do neposrednih plačil iz naslova okoljskega programa so morali v času trajanja petletne obveznosti opraviti najmanj petnajst urni izobraževalni program ter sodelovati vsaj na enem demonstracijskem prikazu (Gačnik, 2002b).

Slovenija je v letu 2005 smelo uvrstila velik del, tudi kmetijskih zemljišč, v območja Nature 2000. Številna med njimi so kategorizirana v ta območja zaradi Direktive o pticah. Za številne ogrožene vrste ptic oblikujejo visokodebelna sadna drevesa edini življenjski prostor, predvsem za tiste, ki so vezane na t.i. odprto kulturno krajino. Ohranjanje visokodebelnih sadnih dreves je pomembno tako v sklopu travniških sadovnjakov kot posameznih dreves po tradicionalnih vzorcih urejanja dvorišč (sadnih vrtov) na podeželju.

Do leta 2003 so se ukrep OMD in ukrepi SKOP v celoti financirali iz proračuna RS, od leta 2004 dalje pa v okviru Programa razvoja podeželja za Republiko Slovenijo 2004-2006.

Za lažje črpanje finančnih sredstev iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (EKSRP) so pripravili skupni programski dokument Slovenije in Evropske komisije PRP 2007-2013. Na podlagi Nacionalnega strateškega načrta razvoja podeželja 2007 – 2013 je bil pripravljen PRP 2007–2013, katerega splošni cilj je uravnotežen razvoj podeželskih območij Slovenije. Pozornost so namenili tudi vzdrževanju kulturne krajine, varovanju okolja, trajnostnemu gospodarjenju z obnovljivimi naravnimi viri ter ohranjanju poseljenosti in identitete podeželja.

Glede na cilje in pristop po vsebini je PRP 2007–2013 po vsebini razdeljen na štiri osi, ki so dalje razdeljene na ukrepe:

- Os 1, katere cilj je izboljšati konkurenčnost kmetijskega in gozdarskega sektorja,
- Os 2, katere cilj je izboljšati okolje in podeželje,
- Os 3, katere cilj je izboljšati kakovost življenja na podeželju in diverzifikacija podeželskega gospodarstva,
- Os 4, katere cilj je izvajanje pristopa LEADER za podporo doseganju vseh treh ciljev.

2.4.2 Vključitev TSA v PRP za obdobje 2007 – 2013 v letih 2010 – 2013

Spodaj navedeno je povzeto po Uredbi o plačilih za ukrepe osi 2 iz programa razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2007 – 2013 v letih 2010 – 2013 (Travniški ..., 2013).

Kaj je potrebno upoštevati za vključitev v EKP?

- Na zatravljenih površinah je treba izvajati kosno ali pašno rabo (tudi pod krošnjami dreves).
- Visokodebelne travniške sadovnjake je potrebno vzdrževati, kar vključuje tudi nego dreves in obnovo nasadov. Šibke podlage ni dovoljeno uporabljati.
- V travniškem sadovnjaku mora biti najmanj 50 in največ 200 dreves/ha.
- Obnovitvena rez mora biti opravljena v prvem oziroma drugem letu vključitve v podukrep.
- Travniški sadovnjak mora biti obvezno vpisan v RKG.
- Fitofarmacevtska sredstva se uporabljajo na osnovi prognoze, kjer le-ta obstaja.
- Pri izvajanju podukrepa je potrebno upoštevati tudi vse ostale zahteve iz Uredbe in PRP 2007 – 2013.
-

Upravičenec se obveže, da bo prilagojeno kmetijsko prakso z upoštevanjem zgoraj navedenih pogojev izvajal 5 let. Za izvajanje podukrepa TSA je predvideno plačilo 93,89 EUR/ha letno.

2.4.2.1 Podatki iz zbirnih vlog za neposredna plačila v letih 2010 – 2012

Preglednica 2: Zbrani podatki na podlagi podatkov iz zbirnih vlog 2010 – 2012 (ARSKTRP, 2012)

	Št. MID z rabo 1222 ali 1230	Št. GERK z rabo 1222 in ukrepom TSA	Št. MID z rabo 1222 in ukrepom TSA	Št. GE. z rabo 1222, uk. TSA in še kakš. KOP poduk.	Št. MID z rabo 1222, uk. TSA in še kakš. KOP poduk.	Površ. GERK pod TSA (ha)	Št. GERK z rabo 1222 in ukrepom KOP (ne pa TSA)	Št. MID z rabo 1222 in ukrepom KOP (ne pa TSA)	Št. MID z rabo 1222 ali 1230 brez KOP	Površina vseh GERK z rabo 1222 ali 1230 brez KOP (ha)
2010	14.060	1.597	787	900	475	643,64	3.517	2.046	11.612	3.881
2011	14.466	1.575	760	867	452	638,96	3.822	2.220	11.942	3.899
2012	15.112	1.175	561	583	309	478,32	4.045	2.311	12.721	4.153

Na rabi 1222 (ekstenzivni sadovnjak) se pod podukrepom TSA pojavljajo naslednja sadna drevesa: 601 – jablana, 603 – češnja, 606 – sliva ali češplja, 607 – oreh, 617 – kostanj, 625 – smokva in 626 – travniški sadovnjak različnih sadnih vrst. Na rabi 1222 se poleg TSA ali pa ločeno uveljavljajo še naslednji KOP podukrepi (EK, S35, S50, REJ, SOR, VVO). Raba 1230 je oljčnik, na katerem pa podukrepa TSA ni mogoče uveljavljati.

Preglednica 3: Zemljišča in ukrepi pod rabo 1222 (ekstenzivni sadovnjak) v letih 2010 – 2012 (ARSKTRP, 2012)

Leto	Zemljišča pod rabo 1222 (ha)	Raba 1222 in 626 (ha)	Raba 1222 in 626 in TSA ¹ (ha)	Raba 1222 in 626 in KOP (ne TSA, EK; S35, S50, HAB, ZVE, ETA, MET, REJ, SOR) (ha)	Izplačana sredstva za TSA (EUR)
2010	5.513,6	5.231,8	606,2	1.125, 2	55.867,070
2011	5.565,0	5.294,8	589,6	1.190,5	54.914,026
2012	5.724,3	5.461,7	440,8	1.243,5	Še neizvedeno

V letu 2012 je zaznati upad uveljavljanja podukrepa TSA na rabi 1222. Z letom 2011 so se 5 letne obveznosti KOP zaključile in približno 200 MID ni podaljšalo obveznosti.

¹ Površine so manjše od navedenih v zgornji tabeli, ker so tam upoštevani tudi drugi KOP podukrepi.

Preglednica 4: Zemljišča pod rabo 1230 (oljčnik) v letih 2010 – 2012 (ARSKTRP, 2012)

Leto	Zemljišča pod rabo 1230 (ha)	Raba 1230 in 613 in KOP (IPS, EK ali SOR) (ha)
2010	420,5	246,0
2011	437,8	252,5
2012	467,2	282,4

Legenda: Raba 1222: ekstenzivni sadovnjak; Raba 1230 : oljčnik; Šifra kmetijske rastline 626: travniški sadovnjak različnih sadnih vrst; Šifra kmetijske rastline 613: oljka; TSA – podukrep Travniki sadovnjak

2.4.3 Natura 2000

Natura 2000 je evropsko omrežje posebnih varstvenih območij, razglašeni v državah članicah Evropske unije z osnovnim ciljem ohraniti biotsko raznovrstnost za bodoče rodove. Omenjena območja so torej namenjena ohranjanju živalskih in rastlinskih vrst ter habitatov, ki so redki ali na evropski ravni ogroženi zaradi dejavnosti človeka.

Kot pridružitveno obveznost je Slovenija sprejela sodelovanje v Naturi 2000. Vlada RS je leta 2004 določila območja Natura 2000 z Uredbo o posebnih varstvenih območjih (območjih Natura 2000). Skupno je bilo določenih 286 območij, kar zajema 36 odstotkov površine Slovenije. Od tega je 260 območij na podlagi direktive o habitatih in 26 območij na podlagi direktive o pticah. Večji del območij porašča gozd, velik delež je brez vegetacije (pretežno stene), pomemben pa je tudi delež travnišč. 25 odstotkov skupne površine Natura 2000 območij in naravnih spomenikov je v zavarovanih območjih (Triglavskem narodnem parku, regijskih in krajinskih parkih ter rezervatih).

19. aprila 2013 so bile z Uredbo o spremembah in dopolnitvah Uredbe o posebnih varstvenih območjih (območjih Natura 2000) - Ur.l. RS, št. 33/2013 s strani vlade RS določene spremembe omrežja Natura 2000. Spremembe se nanašajo na prenos pravnih aktov Evropske unije in sicer se prenašajo neizpolnjene zahteve Direktive o varstvu prostoživečih ptic (79/409/EGS) oziroma različice te direktive (2009/147/ES) in Direktive o ohranjanju naravnih habitatov ter prostoživečih živalskih in rastlinskih vrst (92/43/EGS). Po novem je določenih 368 območij, ki zajemajo 37% površine Slovenije oziroma okoli 720.000 hektarjev (Natura 2000, 2013). Od tega je 338 območij na podlagi direktive o habitatih in 30 na podlagi direktive o pticah.

Slika 5: Naravovarstven pomen travniških sadovnjakov - brinjevka (foto: Gačnik J.)

Za ohranjanje izstopajočega stanja ohranjenosti nekaterih vrst in habitatov je na mnogih območjih Natura 2000 pogoj izvajati kmetijsko dejavnost je na mnogih območjih Natura pogoj. Tako so med predlaganimi ukrepi vključeni tudi travniški sadovnjaki (Operativni program ..., 2007).

2.5 SADJARSTVO V OBČINI ČRNOMELJ

Občina Črnomelj je del Bele krajine, pokrajine, katere največje naselje je Črnomelj, ki je tudi središče občine. Na tem območju sta dva krajinska parka, ki varujeta naravno in kulturno dediščino ter bogato izročilo tega območja.

Je največja belokranjska občina. Obsega 340 km² in šteje 14.750 prebivalcev. V občini je 12 krajevnih skupnosti (KS), v katerih je 120 naselij, od tega leži večina (61) znotraj Črnomaljskega ravnika, del jih je znotraj ožjega območja reke Kolpe (24), del na obrobju Kočevskega Roga in Poljanske gore (10). Manjši del naselij leži med Poljansko goro in reko Kolpo (10), del pa v Poljanski dolini (15) (Občina Črnomelj, 2013).

2.5.1 Struktura kmetijskih zemljišč

Med podatki katastra in statističnega popisa obstajajo bistvena odstopanja pri vseh kategorijah zemljišč. Kataster kaže na velik odstotek travnikov in pašnikov, vendar je velik delež teh zemljišč zaraščenih zaradi težavnosti obdelave. Podobno velja tudi za vinograde in travniške sadovnjake. Obseg njiv v obdelavi se je v preteklih desetih letih zmanjšala, opuščene njive kmetje izkoriščajo kot ekstenzivno travinje.

Celotno ozemlje občine Črnomelj meri 34.000 ha, skupen obseg zemljišč v uporabi kmetij znaša 15.452 ha. Na osnovi popisa kmetijskih gospodarstev leta 2010 je v občini Črnomelj 1.060 kmečkih gospodarstev, ki skupno obdelujejo 5.773 ha kmetijskih zemljišč. Delež njiv znaša 44,6 %, delež trajnih travnikov in pašnikov je 51,0 % in delež trajnih nasadov 4,4 %. Povprečno ena kmetija obdeluje 5,4 ha kmetijskih zemljišč, za razliko v državah članicah

EU, kjer kmečka gospodarstva obdelujejo v povprečju 18,0 ha kmetijskih zemljišč (Statistični urad RS, 2013).

2.5.2 Naravne razmere za kmetijsko pridelavo

Občina Črnomelj leži na skrajnem JV Slovenije. Je robna, prehodna pokrajina, zaprta proti ostalim slovenskim pokrajinam in odprta proti panonski kotlini. Od ostale Slovenije jo ločuje Poljanska gora, ki se drži Kočevskega Roga. Na hribovju prevladuje kraško površje z vertikalnim odtokom, razčlenjeno s številnimi grapami, žlebovi, doli, suhimi dolinami, ki visijo proti kraškemu ravniku. Na JV delu se iz ravnika dviga Veliko Bukovje. Tektonski prelomi različnih sistemov so zelo pomembni, saj so površje razkosali v številne grude, zaradi katerih ločimo več nivojev v različnih višinah, kar daje videz rahlo valovite pokrajine. To pa potencira še kraški relief s svojimi pojavi. V okolici Dragatuša in Gribelj pa je nekoliko bolj ravninski del zaradi manjših nanosov in naplavin reke Podturnščice v Dragatuškem delu in reke Kolpe (Strategija razvoja kmetijstva ..., 2004).

Območje občine Črnomelj zaradi reliefnih in pedoloških značilnosti tal ni enovito. Delimo ga na manjša območja:

- Kraško območje, ki obsega največji del občine in največ kmetijskih obdelovalnih zemljišč. Prevladujejo travniki, zato je največ živinorejskih kmetij, ki gojijo krave dojilje in drobnico. Površje kraškega ravnika je bolj razgibano in precej kamnito. Zato je manj njiv oziroma so le-te manjše. Zaradi težje obdelave razgibanega in kamnitega terena je opazno opuščanje košnje košenic in s tem posledično večje zaraščanje možnih obdelovalnih zemljišč.
- Nižinski del je omejen predvsem na območje Dragatuša in Gribelj. Je kmetijsko najbolj razvit predel in zajema predvsem njive, ki so osnova za intenzivno kmetovanje.
- Hribovito območje se razteza od Ručetne gore do Poljanske doline in občino Črnomelj obrobja na njenem zahodnem delu. V nižjih legah Poljanskega hribovja prevladujejo kmetijska zemljišča, zlasti vinogradi, v višjih legah pa gozdovi.

Prav zaradi reliefa imamo zelo pestro mikroklimo. Prevladuje milo podnebje. Zaradi južnega in jugozahodnega vetra je občutiti vplive submediteranskega podnebja, ki se odraža predvsem v razporeditvi padavin (Strategija razvoja kmetijstva ..., 2004).

2.5.3 Sadjarstvo v občini Črnomelj

Območje občine Črnomelj je primerno za ekološki in integrirani način pridelavo različnih vrst sadja. Ugodne klimatske razmere so že v preteklosti zagotovile, da so se na tem območju razvili številni sadovnjaki. Prav vpliv toplih zračnih tokov iz Mediterana je omogočil, da so izpostavljena naselja obdana z zelenim pasom travniških sadovnjakov. Iz vidika varstva narave in biotske raznovrstnosti pa so pomembni predvsem bogati travniški nasadi v neposredni bližini reke Kolpe in na toplih pobočjih Starega trga, Sodevcev, Radencev, Vinice, Zilj, Preloke in Adlešičev. Na omenjenem območju se je izvajal projekt OTS.

V občini Črnomelj je skupaj 4 ha intenzivnih nasadov sadnega drevja in 170 ha ekstenzivnih travniških sadovnjakov. To predstavlja 3 odstotke vseh obdelovalnih zemljišč (Statistični urad RS, 2013).

Celotno območje občine je uvrščeno v območje z omejenimi dejavniki za kmetijsko pridelavo. Zaradi dobrega terena in ugodne klime je ena izmed možnih usmeritev na kmetijah tudi sadjarstvo. Zaradi razdrobljene posestne strukture na žalost ni možno, da bi bila to osnovna in intenzivna dejavnost. Je pa to lahko lepa priložnost za povečanje travniških sadovnjakov. V zadnjih desetih letih vse več kmetov sodeluje v projektu Oživitev travniških sadovnjakov, ki jim nudi pomoč pri oživitveni rezi dreves, postavljanju novih nasadov in predelavi sadja v sok (Strategija razvoja kmetijstva ..., 2004).

Na območju Bele krajine deluje Sadjarsko društvo Bele krajine, ki šteje skupno okoli 130 članov, od tega je okoli 60 članov iz občine Črnomelj.

2.5.4 Vizija razvoja sadjarstva v občini Črnomelj

Glede na strategijo razvoja kmetijstva in razvoja podeželja v občini Črnomelj iz leta 2004 (Strategija razvoja kmetijstva ..., 2004) se v prihodnosti v občini pričakuje dva osnovna trenda razvoja kmetijstva:

- intenzivna kmetijska pridelava na kmetijah, kjer bo zagotovljen pariteten dohodek na kmetiji vsaj eni osebi s primarno kmetijsko dejavnostjo ali dopolnitev le-te z eno izmed dopolnilnih dejavnosti ter
- razvoj kmetijstva oziroma ohranjanje kmetijske dejavnosti. Funkcija kmetijske dejavnosti bo v ohranjanju tradicionalnega izgleda kulturne krajine (preprečevanje zaraščanja) oziroma podeželja, se pravi, da bo šlo za večnamenskost kmetijstva.

Na območju občine Črnomelj sta glede na predstavljeno strukturo kmetijske pridelave pomembna predvsem organizacija in trženje v okviru pridelave hrane kontrolirane kakovosti. Velik poudarek je tudi na sonaravnem načinu kmetijske pridelave - predvsem na integrirani in ekološki pridelava.

Velik delež travinja in konfiguracija terena bosta lahko odlična priložnost za preprečevanje zaraščanja teh zemljišč s sajenjem novih visokodebelnih sadnih dreves oziroma travniških sadovnjakov.

2.5.5 Projekt OTS v občini Črnomelj

Projekt OTS se je v občini Črnomelj začel izvajati spomladi, leta 2001 preko javnih del, v katera sem bila vključena tudi sama kot vodja občinske skupine javnih delavcev.

Dela so se izvajala predvsem na naravovarstvenem območju Krajinskega parka Kolpa, ki obsega okoli 6500 ha na ožjem območju ob reki Kolpi vse od Starega trga pa do

Fučkovcev. Poleg reke Kolpe in njene pestrosti je posebnost parka tudi značilna kulturna krajina, ki jo oblikujejo steljniki in skrbno obdelan vrtačast kraški svet.

Projektni partnerji so bili:

- Zavod za varstvo narave Novo mesto,
- KGZS – Zavod NM z izpostavama Črnomelj in Metlika,
- Občina Črnomelj,
- Zavod za gozdove Slovenije, krajevna enota Črnomelj,
- Zavod RS za zaposlovanje, območna služba Novo mesto in
- Portoval d.o.o.

Cilji projekta so bili:

- inventarizacija in valorizacija nasadov,
- oživitev opuščenih sadovnjakov,
- sanacija visokodebelnih sadnih dreves,
- sanacija napak, ki so bile storjene na sadnih drevesih v preteklosti,
- doseči urejen videz sadnih dreves in ohraniti kulturno krajino,
- preprečevanje erozije tal z dosajevanjem novih, mladih dreves,
- precepljanje neustreznih starih sort sadja in sejancev,
- lastnikom sadovnjakov predstaviti celotno oskrbo travniških sadovnjakov,
- z rezjo zmanjšati izmenično rodnost, povečati osvetlitev v krošnjah dreves ter s tem dvigniti kakovost in količino pridelka,
- ciljno skupino naučiti predelovanja domačega sadja v tržno zanimive izdelke, kot so sadni sok, sadno vino, sadni kis, sadno žganje in suho sadje,
- prodaja sadja in končnih izdelkov iz sadja (na domu),
- organizirana prodaja sadja na ekoloških tržnicah in
- izobraževanje zainteresiranih lastnikov o novih metodah in načinih predelave sadja.

2.5.6 Izvajanje projekta OTS v občini Črnomelj

Projekt se je v občini Črnomelj začel tako kot je bilo že predhodno predstavljeno, najprej z animacijskimi predstavitvami in prikazi rezi. Sledilo je zbiranje prijav lastnikov travniških sadovnjakov, ki so bili zainteresirani, da jim pride kdo strokovno oživet njihova visokodebelna sadna drevesa. Tako se je začela spomladi leta 2001 izvajati oživitveno rez, katero je na terenu izvajala ekipa javnih delavcev.

Slika 6: Del ekipe javnih delavcev v občini Črnomelj leta 2001 (foto: Kmetič Škof T.)

V začetku so bili nekateri kmetje oziroma lastniki visokodebelnih sadnih dreves malo skeptični glede dela na terenu, predvsem zaradi časa rezi, saj se je rezalo celo leto vse do prvega snega. Ko pa so ljudje videli sliko sadovnjaka pred in po oživitveni rezi, so si prijave sledile ena za drugo in lastniki so bili zelo zadovoljni.

Poleg oživitvene rezi se je hkrati delal tudi popis sadovnjakov in njihovih lastnikov, popis različnih vrst in sort sadja na terenu ter popis posebnosti, povezanih s travniškimi sadovnjaki. Ljudem se je strokovno na terenu predstavilo tudi vse, kar jih je zanimalo.

V jesenskem in zimskem času so se organizirale razstave, predstavitve, animacije, ekskurzije, okrogle mize, delavnice, predavanja in prikazi predelave sadja ter degustacije. Tako so ljudje lahko slišali in videli, kako se lahko »skladišči« tudi sadje iz travniških sadovnjakov skozi celo zimo. Glavni namen tega pa je bil, da se naj ne bi več videlo pod drevesi gniti sadja in hkrati slišati, da se nič ne splača.

2.5.7 Rezultati izvajanja projekta OTS v občini Črnomelj preko javnih del

V triletnem izvajanju projekta OTS preko javnih del v občini Črnomelj so bila porezana sadna drevesa v vaseh Dolnji in Gornji Radenci, Sodevci, Dečina, Močile, Zilje, Balkovci, Grduni, Vinica, Suhor pri Vinici, Perudina, Bojanci, Zorenci, Dragatuš, Brdarci, Črešnjevec pri Dragatušu, Podlog, Knežina, Nerajec, Lahinja, Dragovanja vas, Nova lipa, Tanča gora, Črnomelj, Dolenja vas, Sela pri Otovcu, Jankoviči, Velika sela, Vrhovci in Adlešiči.

V omenjenih vaseh je bilo skupno število kmetij oziroma lastnikov sadovnjakov 118, število porezanih dreves pa 2.862.

Slika 7: Del obkolpskega območja (Sodevci), kjer se je izvajal projekt OTS, 2001 (foto: Kmetič Škof T.)

Vodja delovne ekipe je imel poleg rezi tudi nalogo, da popiše vse značilnosti obdelanega sadovnjaka. Gre za travniške sadovnjake z visoko biotsko raznovrstnostjo, ki so pomemben habitat različnih vrst ptic, žuželk ter drugih vrst živali in sadovnjake, kjer je pestra paleta redkih ter starih, skoraj pozabljenih sadnih vrst in sort. Od sadnih vrst prevladujejo predvsem jabolane, hruške, slive in orehi, tu pa tam srečamo še kakšno češnjo, višnjo, breskvo, murvo in skorš.

Sadovnjaki so večinoma strnjeni v naselju okoli hiš, redko se najde tudi kakšno kapitalno drevo, osamelec ali drevored. V nekaterih sadovnjakih ali v bližini domačije se najde še kakšna stara bolj ali manj ohranjena stara dimna sušilnica sadja. Veliko je bilo dreves z dupli in ptičjimi gnezdilnicami.

Največja neznanka so še vedno sorte, predvsem jablan, katere so lastniki velikokrat poimenovali kar sami. Zato se pri jablanah poleg nekaterih znanih sort, kot so 'Bobovec', 'Carjevič', 'Kanadka', 'Kosmač', 'Ontario', 'Beličnik', 'Voščenska', 'Reneta', 'Kalvil' in 'Grafenštajnc' pojavljajo kar domača imena: rdeča, kislá, rana, paradajzerka, sladka in krvavka. Pri hruškah pa so najbolj zastopane tepke, "petrovke" in "magdalenke".

3 MATERIAL IN METODE

3.1 VIR PODATKOV

Osnovna analiza in popis značilnosti travniških sadovnjakov kmetijskih gospodarstev v občini Črnomelj je bila opravljena med izvajanje projekta preko javnih del na terenu. Pridobljeni podatki razkrivajo naslednje:

- kraj sadovnjaka,
- oblika nasada,
- število dreves v sadovnjaku skupaj in po vrstah sadja,
- povprečna starost sadovnjaka in
- zapisane posebnosti v sadovnjaku.

Po dobrih desetih letih smo šli z vprašalnikom zopet na isti teren in dobili nove podatke s podobnimi vsebinami.

3.2 METODA DELA

V diplomskem delu so zbrane in pregledane vse evidence ter aktivnosti projekta OTS, ki so bile narejene v občini Črnomelj. Preko ankete in terenskega ogleda po dobrih desetih letih pa smo ugotovili učinek oživljanja travniških sadovnjakov od začetka izvajanja projekta pa vse do danes.

V anketi so vprašanja odprtega in zaprtega tipa ter kombinirana anketna vprašanja. Zanimalo nas je, koliko dreves imajo v sadovnjaku, kako so bili zadovoljni z rezjo, ali so v naslednjih letih tudi sami opravljali rez, ali so posadili kakšno novo visokodebelno sadno drevo, kaj mislijo o starih sortah sadja, katere sorte imajo na vrtu in katere so za kaj primerne, kam s sadjem, ki ga pridelajo doma, ali so vključeni v ukrepe KOP, kaj predlagajo v naprej za ohranjanje oziroma za povečanje travniških sadovnjakov in sadnih vrtov.

Izvedli smo 30 anket. Anketiranci so ljudje, ki so bili vključeni v projekt OTS (predvsem lastniki sadnih dreves, katerim so bila ta porezana in tisti, ki so bili tudi kako drugače vključeni v omenjeni projekt - strokovni sodelavci, predelovalci). Anketiranci so bili izbrani naključno, iz vsakega geografskega območja 10. Prvo geografsko območje je območje Starega trga ob Kolpi, drugo na območju krajevnih skupnosti Vinica, Zilje in Adlešiči in tretji del na osrednjem delu občine Črnomelj. Anketiranje je potekalo na terenu, saj tako lahko dobimo še kaj več, kot samo odgovore na zastavljena vprašanja. Rezultate smo obdelali z metodami opisne statistike in jih prikazali v preglednicah ter slikah.

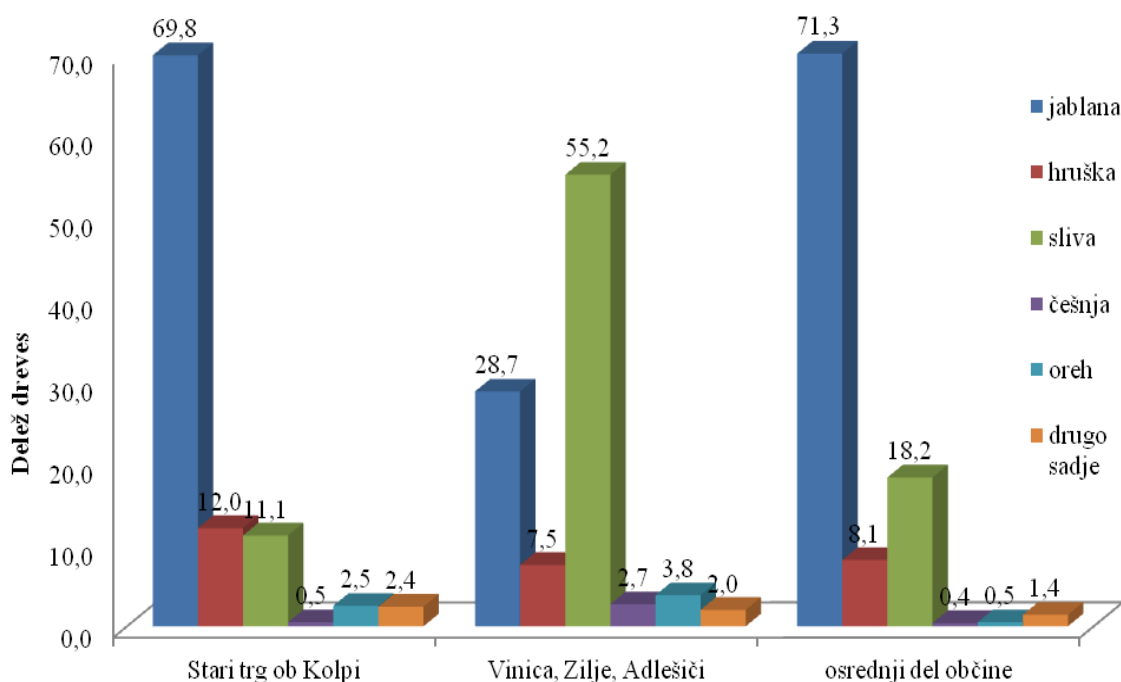
4 REZULTATI

4.1 ANALIZA UČINKOV OŽIVLJANJA TRAVNIŠKIH SADOVNJAKOV V OBČINI ČRNOMELJ

Travniški sadovnjaki predstavljajo precejšen del kmetijskih zemljišč občine Črnomelj. V glavnem so strnjeni okoli gospodarskih poslopij, nekaj jih je kot samostojnih kompleksov na travniku, najdejo se tudi drevoredi hrušk ali orehov, največ pa je samostojnih visokodebelnih sadnih dreves razpršenih po celotnem kmetijskem gospodarstvu. Obstoječa stara drevesa so stara v povprečju od 50 do 70 let, najdejo pa se tudi starejša.

Preglednica 5: Število porezanih sadnih dreves v letih 2001 – 2003 glede na tri geografska območja občine Črnomelj

DREVEŠA	Območje občine Črnomelj			SKUPAJ
	Stari trg ob Kolpi	Vinica, Zilje, Adlešiči	osrednji del občine	
Število dreves skupaj	827	1179	856	2862
Število jablan	577	338	610	1525
Odstotek jablan	69,8	28,7	71,3	53,3
Število hrušk	99	89	69	257
Odstotek hrušk	12,0	7,5	8,1	9,0
Število sliv	92	651	156	899
Odstotek sliv	11,1	55,2	18,2	31,4
Število češenj	4	32	3	79
Odstotek češenj	0,5	2,7	0,4	2,8
Število orehov	21	45	4	70
Odstotek orehov	2,5	3,8	0,5	2,4
Število drugega sadja	20	24	12	56
Odstotek drugega sadja	2,4	2,0	1,4	2,0

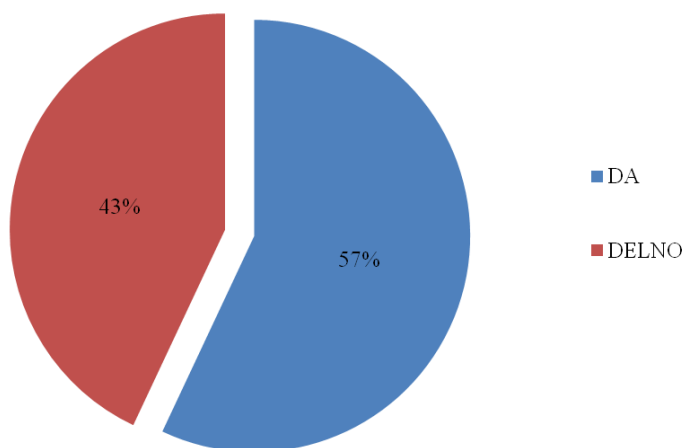

Slika 8: Delež sadnih dreves glede na tri geografska območja občine Črnomelj (%)

Iz preglednice 5 in slike 8 je razvidno, da obstajajo razlike v strukturi sadnih vrst glede geografsko območje. Predvidevamo, da zato, ker se območja med seboj zelo razlikujejo po klimatskih razmerah, predvsem pa po pedološki sestavi tal. Na območju Starega trga ob Kolpi so nižje temperature, zato ni veliko koščičarjev za razliko od kraškega območja, kjer je poleg višjih temperatur še zelo plitva zemlja. V tem območju pravijo delu sadovnjaka celo »slivnik«, saj v kompleksu raste tudi do 30 sliv in več. Tik ob reki Kolpi, na območju Starega trga ob Kolpi, prevladujejo jablane (69,8 %), sledijo jim hruške (12,0 %) in slive (11,1 %). Orehov je 2,5 %, češenj pa skoraj da ni videti (0,5 %). Na območju KS Vinica, Zilje in Adlešiči je največ sliv (55,2 %), sledijo jim jablane (28,7 %), ostalo pa so hruške (7,5 %), orehi (3,8 %), češnje (2,7 %) in drugo sadje (2,0 %). V osrednjem delu občine Črnomelj je največ jablan (71,3 %), nato sliv (18,2 %) in nekaj hrušk (8,1 %). Orehov (0,5 %), češenj (0,4 %) in drugega sadja (1,4 %) je bore malo.

Od drugega sadja se pojavljajo predvsem breskev, marelica, ringlo, murva, figa in aktinidija.

Ali ste zadovoljni z delom javnih uslužbencev?

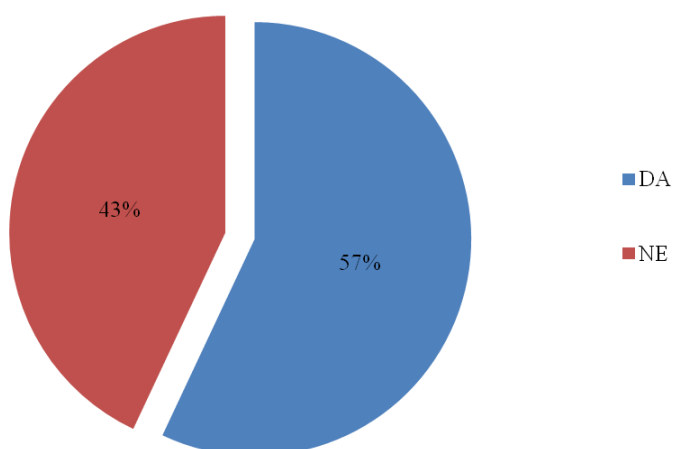

Slika 9: Zadovoljnost z delom javnih delavcev, ki so rezali sadno drevje (%) v občini Črnomelj

Ekipo javnih delavcev je bila sestavljena iz povprečno treh delavcev. Ekipo je rezala pod nadzorom strokovnjaka, a kljub vsemu je bilo kar 43 % anketiranih le delno zadovoljnih z opravljenim delom, kar je razvidno iz slike 9. Kot razlog so navajali predvsem to, da so se drevesa preveč porezala, da so rezali skozi celo leto (od spomladi pa tja do prvega snega), da večjih ran niso zamazali s cepilno smolo ter da bi mogli v naslednjih letih ponovno opraviti korekcijsko rez, kjer bi bilo to potrebno.

To vse pa naj bi bili tudi razlogi, da so se nekatera drevesa posušila. Tako je kar 57 % anketiranih izrazilo, da se jim je posušilo vsaj eno sadno drevo, kar je razvidno iz slike 10. Je pa res, da ni bil edini razlog za propad drevesa le njihova rez, ampak verjetno tudi drugi dejavniki, kot so slabo kondicijsko stanje drevesa in neugodne vremenske razmere (sneg, neurja).

Ali se je katero obrezano drevo posušilo?

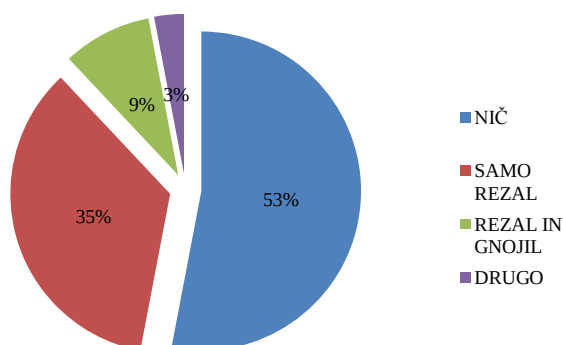

Slika 10: Delež anketiranih, katerim se je posušilo vsaj eno sadno drevo porezano preko javnih del (%)

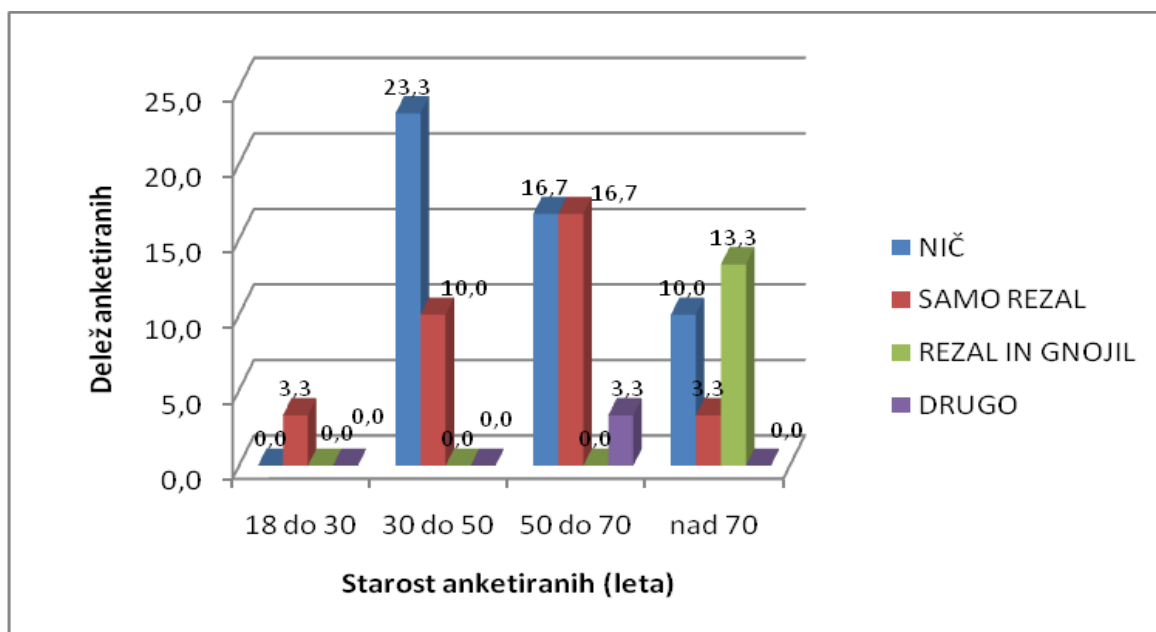
Slika 11: Za propad starih visokodebelnih sadnih dreves so poleg neprimerne oskrbe le-teh krive tudi neugodne vremenske razmere (foto: Kmetič Škof T.)

Ali ste v naslednjih letih tudi sami kaj storili za ta drevesa?

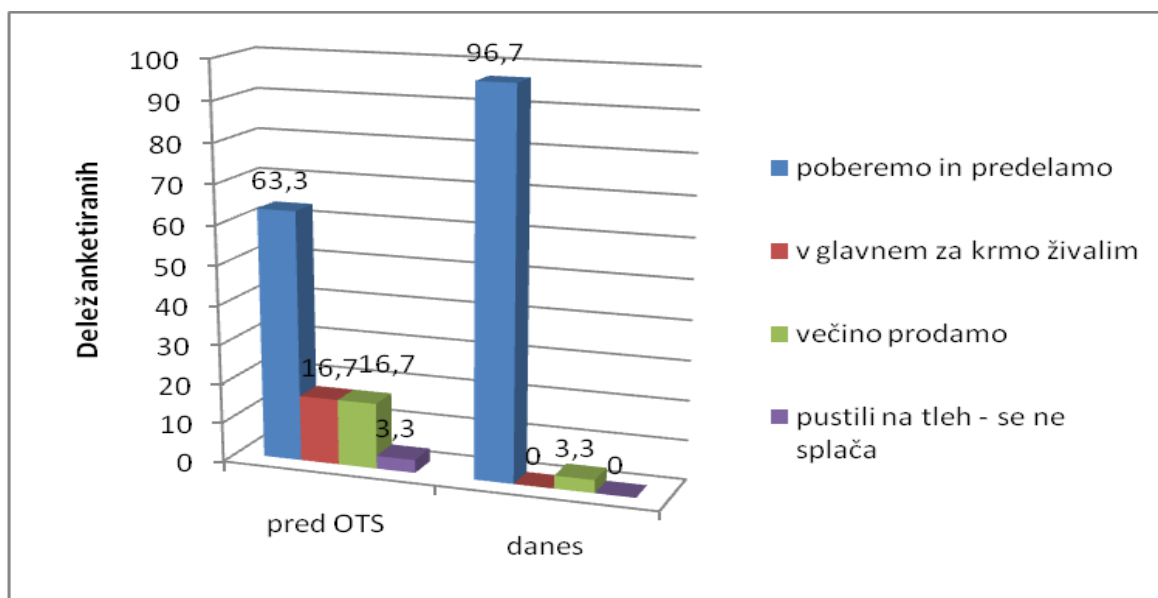
Slika 12: Anketirani po tem, kaj so naredili za obstoj in oživitev dreves v njihovem sadovnjaku (%)

Poleg naravnih neugodnih dejavnikov, ki so vplivali na propad nekaterih dreves, ima velik vpliv tudi sam odnos lastnikov do doma pridelanega sadja in omenjenih sadnih dreves. Tako je iz slike 12 razvidno, da večina anketiranih (53 %) ni v naslednjih letih naredila nič, da bi visokodebelna sadna drevesa resnično oživel, 53 % jih je rezalo po svojih močeh, 9 % jih je poleg rezi tudi gnojilo, le 3 % anketiranih pa so storili še kaj več (škropljenje).

Slika 13: Vpliv starosti lastnika kmetijskega gospodarstva na odnos do oskrbe visokodebelnih sadnih dreves v njihovem travniškem sadovnjaku

Lastnike kmetijskih gospodarstev smo razdelili v štiri starostne skupine, in sicer: od 18 do 30 let, od 30 do 50 let, od 50 do 70 let in nad 70 let. Iz slike 13 lahko razberemo, da je najbolj kritična skupina od 30 do 50 let. Ta skupina je najmanj naredila za svoja sadna drevesa, saj jih kar 23,3 % ni naredilo ničesar in so v večini mnenja, da se »nič ne splača«. Sadnemu drevju posveča največ oskrbe starejša generacija. V skupini od 50 do 70 let jih kar 16,7 % reže sadno drevje, v skupini nad 70 let pa posveča skrb tudi gnojenju predvsem tako, da se v sadovnjaku pase živina. V obeh skupinah strejše generacije je vzrok, da niso nič storili v sadovnjaku predvsem nezmožnost za delo, ne pa, da »se ne splača«.

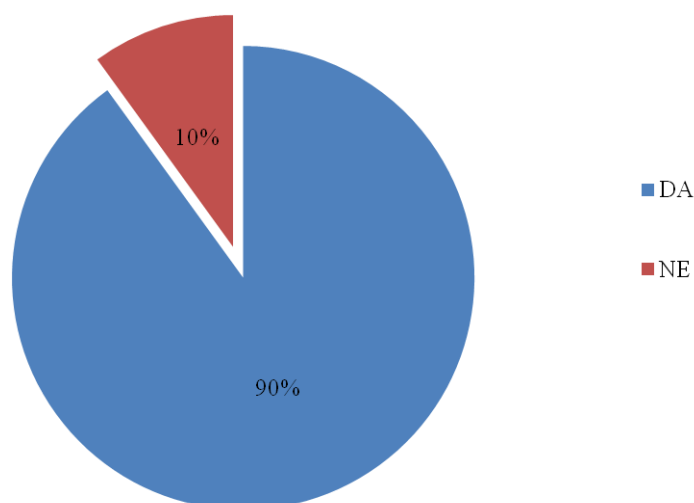
Slika 14: Anketirani po odgovoru, kaj so naredili s sadjem pred izvajanjem projekta OTS in kaj storijo s sadjem danes

Iz slike 14 lahko razberemo, da so in še vedno največ ljudi pobere in predela doma pridelano sadje. Pred projektom OTS je 16,7% anketiranih uporabljalo sadje v glavnem za krmo živali, enak odstotek (16,7 %) pa jih je večino pobranega sadja prodalo. 3,3 % jih je pridelek pustilo v nemar, ker se spravilo ni splačalo. Danes pa je slika povsem drugačna. Skoraj vsako kmetijsko gospodarstvo, ki ima vsaj nekaj sadnih dreves, sadje pobere in ga predela (96,7 %).

Največ sadja se predela v suho sadje in sokove, predvsem v jabolčni sok. Jabolčni sok oziroma po domače mošt so ljudje delali od nekdaj, a vsak na svoj način. Sok so dobili tako, da so jabolka zmleli na sadni mlin, stisnili kolikor se je dalo in mošt prevreli v loncih ali kotlih, ga zlili v večje posode ter shranjevali v kletih. Pili so ga nekje do spomladi, dokler ni začel vreti.

Preko projekta OTS so potekala različna izobraževanja, med njimi tudi praktični prikazi pravilnega postopka izdelave jabolčnega soka. Ljudje so bili na začetku zelo skeptični. Potrebno je bilo veliko energije in vztrajnosti, da se jim je dokazalo, da je sok, ki mu s pravilnim pasteriziranjem ohranimo vse vitamine, bolj zdrav in da sok shranjen v steklenicah zdrži dalj časa, lahko tudi dve do tri leta.

Se poslužujete uslug za izdelavo jabolčnega soka?

Slika 15: Izkoriščenost uslug za izdelavo jabolčnega soka, ki so plod projekta OTS (%)

S strokovnimi projektnimi partnerji je bila razvita oprema za predelavo sadja v naslednje izdelke: sadni sok, sadno vino, sadni kis, sadno žganje in suho sadje. V vsaki občini, ki je sodelovala s projektom OTS, se je vsaj eno kmetijsko gospodarstvo opremilo s kompletno linijo za izdelavo jabolčnega soka, s katero naj bi se izvajale usluge. Tako imamo danes v občini Črnomelj kar tri takšne linije, ki odvisno od letine skupaj izdelajo od 70.000 do 100.000 litrov soka. Izdelujejo predvsem jabolčni sok. Ker je občina Črnomelj vinorodna dežela, se veliko ljudi odloča tudi za izdelavo grozdnega soka. Da se večina lastnikov (90 %) travniških sadovnjakov odloča za usluge predelave sadja v sok, je razvidno iz slike 16.

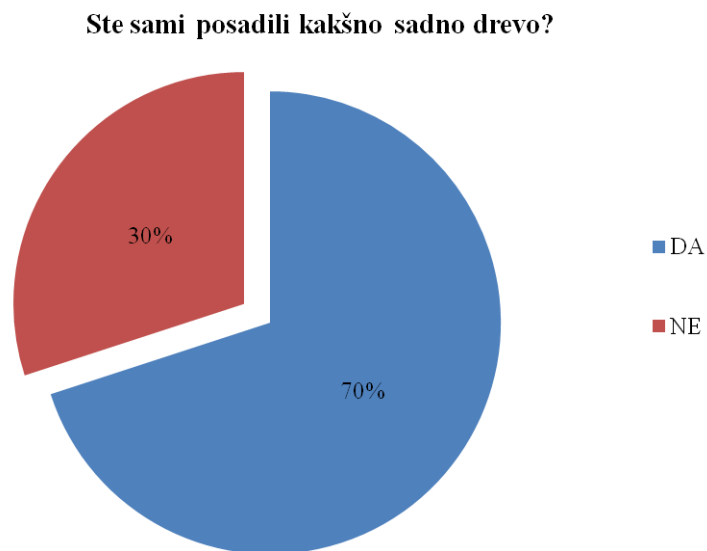

Slika 16: Izdelava jabolčnega soka (foto: Kmetič Škof T.)

Za oživitev travniških sadovnjakov ni pomembno le vzdrževanje obstoječih dreves, ampak tudi sajenje novih. S širjenjem vsebin projekta OTS se širijo tudi na novo zasajeni travniški sadovnjaki. Tako imamo v občini Črnomelj zasajenih okoli 5 ha novih travniških sadovnjakov. Poleg tega pa gospodarji oziroma lastniki sadovnjakov skrbijo, da v obstoječem sadovnjaku propadlo staro drevo zamenjajo z novim.

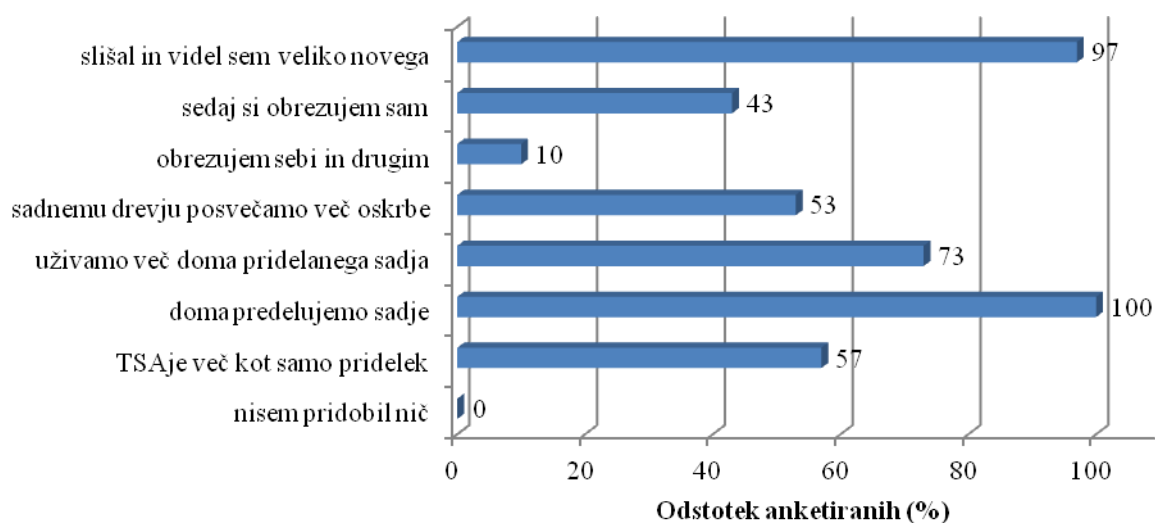

Slika 17: Nov travniški sadovnjak star 12 let in dosajevanje sadnih dreves na manjkajoče dele v že obstoječem travniškem sadovnjaku (foto: Kmetič Škof T.)

Slika 18: Delež anketiranih, ki je na novo posadil vsaj eno sadno drevo v svoj travniški sadovnjak (%)

Iz slike 18 je razvidno, da večina (70 %) anketiranih skrbi za obstoj travniških nasadov tudi tako, da sadijo nova drevesa.

Slika 19: Izkoriščenost pridobljenega znanja pri anketiranih, ki so ga dobili od strokovnjakov v okviru projekta OTS (%)

Iz slike 19 je razvidno, da je projekt OTS za sabo pustil veliko dobrega. Ljudje so predvsem slišali in videli veliko novega (97 %), uživajo več doma pridelanega sadja (73 %), vsi doma pridelano sadje tudi predelajo (100 %) in sadnemu drevju posvečajo več oskrbe (53 %). Kar 43 % anketiranih si sedaj samo upajo rezati svoja drevesa, 10 % pa jih to dela tudi drugim. Na sliki 19 tudi vidimo, da več kot polovica anketiranih (57 %) vidi v travniškem sadovnjaku še kaj več kot samo pridelek. V njem vidijo bogato biološko pestrost rastlin in živalskih vrst, vidijo ga kot pašnik za živali, prostor za oddih in senco.

5 RAZPRAVA IN SKEPI

5.1 RAZPRAVA

Travniški sadovnjaki so naše bogastvo, za vsakogar drugačno. In prav zato moramo ohraniti njihov obstoj. S tem ne bomo naredili veliko samo za naravo ampak predvsem zase.

Da bi pomagali ljudem vrniti nazaj vrednote travniških sadovnjakov se je po Sloveniji začel izvajati projekt »Oživitev travniških sadovnjakov in sadnih dreves Slovenije« (Projekt OTS). Tako kot ostale, je tudi občina Črnomelj postala projektni partner. Najprej so se izvajale animacije, predavanja in prikazi, nato pa še oživitvena rez visokodebelnih sadnih dreves zainteresiranim lastnikom. Slednje je imelo poleg demonstracij predelave sadja zelo velik pozitiven učinek na ljudi. Sprevideli so, da je za obstoj teh sadovnjakov potrebno tudi kaj storiti.

V diplomskem delu smo z ogledom terena in ankete dobili veliko podatkov in povratnih informacij lastnikov, katerim so bila drevesa pred dobrimi desetimi leti obrezana. Rezultate smo analizirali in jih vsebinsko prikazali v preglednicah, grafikonih in opisih.

Pomemben dosežen rezultat je, da ljudje sedaj drugače gledajo na travniške sadovnjake, da jim posvečajo več oskrbe, da pridelek poberejo in ga ne pustijo na tleh zginiti, ter da viške tudi predelajo na pravilen način in sadju tako podaljšajo uporabno vrednost. Sadjarska »kultura« v travniških sadovnjakih je med pridelovalci v dobrem desetletju občutno napredovala. Pohvalno je, da lahko vidimo vse več na novo posajenih sadovnjakov in posameznih visokodebelnih sadnih dreves, saj bomo le tako poleg kulturne krajine in zdravega pridelka ohranjali tudi stare, bolj odporne sorte.

Da pa se zgodba »Projekta OTS« ne bo končala, je potrebno nadaljevati in nadgrajevati vsebine in ideje, ki so jih začrtali ustanovitelji projekta.

Projektno delo projekta OTS, ki je imel v začetku »utopične cilje«, dokazuje tudi stari slovenski pregovor »kdor seje, ta žanje«. Takratno vodstvo Kmetijsko gozdarske zbornice Slovenije in Kmetijsko gozdarskega zavoda Novo mesto je s podporo projekta OTS je vztrajno sejalo in dolgoročno vlagalo v projektno delo. Rezultati take odločitve pa so se vedno znova kazali v uspešnih projektih aplikacijah.

Od leta 2001 sem bila tudi sama vključena v projekt OTS, najprej preko javnih del kot strokovni vodja delovne ekipe na terenu v občini Črnomelj. Prišla sem kot novopečena agronomka in sprejela izziv. Sprva je bilo težko. Naučiti sem se morala veliko novega in se dokazovati, a mi je to z odličnimi mentorji in sodelavci tudi uspelo. V projektne vsebine sem bila vključena do nedavno in lahko rečem, da so dodelane vsebine projekta, strokovne podlage in delovni postopki postavljenim razvojnim smernicam projekta dajali bogate

sadove. Ker nas je zanimalo, kako po tolikih leti ljudje gledajo na vsebino travniških sadovnjakov, smo se lotili analize učinkov oživljanja travniških sadovnjakov.

S programskimi enotami projekta so bile najprej izvedene projektne animacije, katerih rezultat je bil, da so ljudje v travniških sadovnjakih videli še mnogo več kot samo veliko količino sadja slabe kakovosti. Videli so predvsem zdrav pridelek, po katerega ni treba v trgovino. Začutili so tudi užitek med opazovanjem življenja v travniškem sadovnjaku in njegovi okolici. Zaradi novogradenj je bilo veliko sadnih dreves izruvanih, starim obstoječim drevesom se izteka življenjska doba in ljudje so končno spoznali, da je potrebno posaditi tudi kakšno novo sadno drevo, saj kot pravi stari pregovor »Kdor mlad drevje sadi, star sadje dobi.«

Kot je bilo že velikokrat povedano in napisano, so travniški sadovnjaki del naše kulturne krajine in podeželja, ki ga moramo ohranjati tudi zaradi večanja kakovosti življenja in turistične ponudbe. Vidimo lahko že rezultate omenjene razvojne smernice projekta. Tako je možen ogled »Sadnih cest«, kjer gosta pričakajo domačini z bogato ponudbo izdelkov iz travniških sadovnjakov in kjer se lahko vsak spočije ter opazuje življenje v njem. Posajenih je kar nekaj vzorčnih nasadov, ki so namenjeni poučevanju ljudi o starih vrstah in sortah sadja, o gojenju in oskrbi dreves ter o pomenu travniških sadovnjakov na sploh.

Veliko dela je bilo vložnega v promocijske aktivnosti preko različnih sejmov in razstav, katerih plod so nekatere že tradicionalne razstave sadja predvsem iz travniških sadovnjakov. Naj omenim vsaj dve: »Praznik topliškega jabolka« v Dolenjskih Toplicah in »Kozjanska jabka« v Podsredi.

Čeprav ljudje radi gledajo in obujajo spomine na mladost, pa so bila največkrat postavljena vprašanja: kam s tolikšnim pridelkom, kako pravilno shraniti sadje iz travniških sadovnjakov in podaljšati njegovo uporabno vrednost čim dlje. Plod projekta so izdelane strokovne podlage in delovni postopki za predelavo sadja iz travniških sadovnjakov v pet standardiziranih izdelkov: jabolčni sok, sadni kis, sadno vino, sadno žganje in suho sadje. V ta namen je bila izdelana tudi potrebna oprema. V Sloveniji je kar nekaj kmetij, ki so nabavile manjšo opremo za predelavo sadja v določen izdelek za lastne potrebe. Rezultat razvojne smernice »ohranjanja in odpiranja delovnih mest v pridelavi, predelavi ter prodaji na domu« je ta, da so se nekatere kmetije odločile za nabavo večjih predelovalnih linij s katerimi delajo usluge tudi drugim. Eden večjih pozitivnih učinkov projekta OTS je, da le redko kje vidimo jeseni gniti sadje na tleh, saj ga večina predela in tako lahko dobi gost na mizo domač jabolčni sok.

Ker imajo travniški sadovnjaki velik pomen tako za ljudi kot za naravo, jih je potrebno oživljati. Veliko je bilo storjenega a še veliko dela nas čaka. Potrebno je vzgajati in izobraževati šolsko mladino preko različnih krožkov in delavnic, preko opazovanja narave, z izdelovanjem gnezdilnic, z osveščanjem lastnikov sadovnjakov, z izobraževanjem javnosti, z ustanavljanjem sadjarskih društev in izmenjavo izkušenj, s praktičnimi prikazi

rezi in oskrbe dreves ter s prikazi pravih postopkov predelave sadja. Pomembno je tudi sodelovanje z naravovarstvenimi organizacijami. Želim si, da zgodbe o travniških sadovnjakih, ki jo je začel »pisati« Franc Kotar, ne bi bilo konec in da bi bila v nadaljevanje zgodbe vključena tudi sama, saj v teh sadovnjakih vidim veliko več kot samo velike količine sadja slabše kakovosti in vem, da se da za njihov obstoj še veliko narediti.

5.2 SKLEPI

V diplomskem delu smo želeli s ponovnim ogledom terena in z anketo prikazati pomen oživljanja travniških sadovnjakov in ugotoviti učinke oživljanja le-teh:

- Med večje pozitivne učinke štejemo oživitveno obrezana in oskrbovana drevesa. Skozi obdobje izvajanja projekta je bilo v občini Črnomelj preko javnih del oživitveno obrezanih okoli 3000 visokodebelnih sadnih dreves in večina teh se je tudi pomladila. Pomlajena in oskrbovana sadna drevesa dajejo več kakovostnega pridelka.
- Ljudje so postajali vse bolj ozaveščeni o pomenu zdrave prehrane, zato dajejo danes tudi večji poudarek doma pridelanemu sadju na ekološki način, to je sadju iz travniških sadovnjakov.
- Pojavilo se je vprašanje, kam s tolikšnim pridelkom sadja. Ljudem so bile predstavljene strokovne podlage za predelavo sadja iz travniških sadovnjakov v pet standardiziranih izdelkov kot so sadni sok, sadno vino, sadni kis, sadno žganje in suho sadje. Med največji pozitiven učinek lahko štejemo to, da ima občina Črnomelj vzpostavljene kar tri predelovalne linije za izdelavo jabolčnega soka, ki se jih poslužuje večina lastnikov sadnih dreves. Skupno tako pridelajo, odvisno od letine, tudi od 70.000 do 100.000 litrov soka. Poleg tega, da se poslužujejo uslug izdelave jabolčnega soka, je bil glavni namen dosežen tudi s tem, da so spremenili zmotno mišljenje o stekleničanju soka. Danes dobimo skoraj pri vsaki hiši na mizo steklenico jabolčnega soka. Poleg jabolčnega soka vse večkrat vidimo na mizi tudi košarico raznolikega suhega sadja. Pravilno pripravljen jabolčni sok pa je osnova za kakovostne nadaljne izdelke, predvsem jabolčni kis, ki ga ljudje vse bolj uporabljajo.
- S travniškimi sadovnjaki ohranjamo tudi stare vrste in sorte sadja. Vsako jesen je veliko povpraševanje po jabolkih »iz starih časov«, to je sort jabolk kot so na primer 'Carjevič', 'Jonatan', 'Voščenka', 'Kanadka', 'Bobovec' in še veliko sort, katerih imena so šla že v pozabo. Tudi na nekatere posebne vrste sadja, kot so murva in skorš, ne smemo pozabiti. Vse to bomo lahko ohranili, če bomo dajali travniškim sadovnjakom večji pomen in posadili tudi kakšno novo visokodebelno sadno drevo. Lahko rečemo, da vidimo veliko na novo posajenih dreves, kar nam je v veliko zadovoljstvo, da smo ljudem uspeli nazaj približati pomen travniških

sadovnjakov. Tako je v občini Črnomelj posajenih okoli 5 ha travniških nasadov v večjih kompleksih, veliko pa je posajenih tudi posameznih dreves okoli hiš in vikendov.

- Pozitiven učinek projekta OTS so tudi številne razstave sadja, ki potekajo v sklopu prireditev ter vsakoletno ocenjevanje sadnih sokov in sadnih žganj na domačiji Raztresen.

V dobrem desetletju dela, smo si poleg znanja nabrali tudi veliko izkušenj. Tako smo poleg pozitivnih učinkov naleteli na nekaj problemov, s katerimi se srečujemo tako lastniki visokodebelnih sadnih dreves kot tudi strokovnjaki, ki na tem področju delamo:

- Nekatera drevesa so se v letih po rezi posušila. Pri večini ni bila kriva le oživitvena rez, ampak sklop različnih dejavnikov kot so visoka starost in slaba vitalnost drevesa ter neugodne vremenske razmere (sneg, neurja, suša). Menimo, da bi se bilo potrebno bolj posvetiti posameznemu drevesu in ga temu primerno tudi oskrbovati.
- Po rezi so ostali lastnikom kupi vej pod drevesi. Problem se je pojavil tam, kjer ni mladih pri hiši in ni imel kdo te veje spraviti. Pri organizirani ekipni rezi bi bilo nujno potrebno razmišljati tudi o možnostih pospravljanja vej izpod dreves.
- Slabi rezultati oživitveno porezanega drevesa so tudi tam, kjer lastniki v naslednjih letih drevesu niso posvečali nič pozornosti in samo čakali, ali bo pridelek, ali ne. Na drevesu, na katerem je bila opravljena oživitvena rez, je potrebno v naslednjih dveh do treh letih nujno opraviti korekcijsko rez in izrezati vse nepotrebne vodne poganjke, potencialne pa naprej usmerjati in vzgajati v rodni les. To pa žal pri večini ni bilo narejeno iz več razlogov: na kmetiji so starejši ljudje, ki ne morejo na drevo, ker se bojijo porezati saj mislijo, da ne znajo, ker nimajo časa ali ker se jim preprosto ne da. V projektu bi morala biti vključena poleg oživitvene tudi korekcijska rez, saj drugače ne bomo dosegli skupnega cilja.
- Čeprav je bilo izvedenih veliko izobraževanj, tako teoretičnih kot praktičnih, si ljudje sami ne režejo sadno drevje. Predvsem gre tu za oživitveno rez, za katero nimajo potrebne opreme in marsikje tudi zmožnosti zaradi zdravja, starosti ali česa drugega. Lastniki visokodebelnih sadnih dreves iščejo in kličejo v dobri veri, da bodo dobili nekoga, ki jim bo ta drevesa porezal. Žal so se projektne aktivnosti izvajale dokler so bila zagotovljena finančna sredstva, sposobnih, usposobjenih in opremljenih kadrov pa je premalo oziroma jih skorajda ni. Zato bi bilo potrebno nekaj storiti tudi na tem.
- Ljudje imajo željo po ohranjanju travniških nasadov kot tudi željo po sajenju novih, vendar slednje predstavlja velik strošek. Čeprav obstajajo določene subvencije za

travniške sadovnjake, jih veliko lastnikov ne more koristiti, saj ne izpolnjujejo pogojev. Morala bi obstajati tudi določena sredstva za tiste, ki si želijo ohranjati travniške sadovnjake in stare sorte, pa imajo na primer premajhno površino, da bi bili kakorkoli vključeni v programe razvoja podeželja (KOP programe) ali za sredstva iz razpisov.

- Imena, predvsem pa lastnosti starih sort bodo počasi izginile, saj se starim drevesom izteka življenjska doba. Iz njih bi bilo potrebno dobiti cepiče, jih precepiti in naprej vzgajati nove sadike. Tega znanja pa je žal premalo. Da bi se stare sorte resnično ohranile, bi morali kaj narediti tudi na ceplenju in izobraževanju na to temo.

6 POVZETEK

Travniški sadovnjaki so posebna zgodba v sadjarstvu, saj nam poleg pridelka dajejo še veliko več. Da ne bi to bogastvo, ki ga še imamo, izgubili, se je začel izvajati projekt »Oživitev travniških sadovnjakov in sadnih vrtov Slovenije« (Projekt OTS). Njegovi začetki segajo v leto 1995. Vsako leto so se vsebine nadgrajevale in skozi leta so se že kazali rezultati projektnega sodelovanja.

Z diplomskim delom smo želeli preveriti, kaj je pustil projekt za sabo in analizirati učinke oživljanja le-teh. Projekt se je izvajal po vsej Sloveniji, a ker sem bila v začetku vključena kot strokovni vodja delovne ekipe v občini Črnomelj in tako nabrala veliko izkušenj in podatkov na terenu, smo se odločili za analizo učinkov oživljanja travniških sadovnjakov v občini Črnomelj. Teren, kjer so bila visokodebelna sadna drevesa porezana smo razdelili na tri geografska območja. Prvo geografsko območje je območje Starega trga ob Kolpi, drugo na območju krajevnih skupnosti Vinica, Zilje in Adlešiči in tretji del na osrednjem delu občine Črnomelj. Na vsakem območju smo na terenu opravili 10 anket in odgovore analizirali ter prikazali v diplomskem delu.

Kot pozitiven učinek vidimo predvsem to, da je v občini Črnomelj bilo oživitveno porezanih in oskrbovanih okoli 3000 dreves in da se vsako leto povečuje število na novo posajenih. Tako imamo v občini Črnomelj približno 5 ha na novo posajenih travniških sadovnjakov, starih do deset let, in veliko posameznih mladih dreves v okolici domačij. Veseli smo tudi, da skoraj vsaka hiša ponudi gostu domači jabolčni sok, izdelan po standardih projekta OTS. V Črnomaljski občini imamo tri predelovalne obrate za izdelavo jabolčnega soka, ki skupno naredijo tudi do 100.000 litrov jabolčnega soka, kot uslugo lastnikom visokodebelnih sadnih dreves.

Srečali smo se tudi z nekaterimi problemi, ki pa jih moramo izkoristiti kot vir idej in izkušenj za nadaljnje delo. Kar nekaj porezanih visokodebelnih starih dreves se je posušilo, zato se je pri oživitveni rezi potrebno bolj posvetiti posameznemu drevesu in ga v skladu z njegovo vitalnostjo tudi oskrbovati. Po oživitveni rezi je nujno potrebno v naslednjih letih opraviti korekcijsko rez, na kar je večina lastnikov visokodebelnih sadnih dreves (53 %) kar pozabila. Problem se kaže tudi v tem, da si ljudje želijo porezati svoja drevesa, a nimajo potrebne opreme in znanja ter fizične moči za to delo. Manjka delovna ekipa, ki bi po naročilu ta drevesa tudi oskrbovala. Veliko dela je še na ohranjanju genskega materiala, na vzgoji in izobraževanju mladine v vrtcih in šolah ter ozaveščanju ljudi o zdravem sadju in izdelkih iz sadja, ki ne bi smeli manjkati na nobenem gospodarstvu, ki ima doma vsaj kakšno visokodebelno sadno drevo.

7 VIRI

ARSKTRP. 2013.

<http://www.arsktrp.gov.si/>

Benedičič V. 2001. Naravovarstveni vidik travniških sadovnjakov. V: Skop-izobraževanje; ukrep II/4 travniški sadovnjaki. Novo mesto, Kmetijsko gozdarski zavod Novo mesto: 9 – 11

Brence A. 2013. Čezmejni projekti na temo travniški sadovnjaki. Novo mesto, KGZS, KGZ Novo mesto: 1 str. (interno gradivo)

Černelč A. Dolgoročno sonaravno upravljanje s travniškimi sadovnjaki v zavarovanih območjih projekta IPA »Od vijeglavke do soka«. 2012.

http://kozjanski-park.si/ipasl/attachments/084_DOLGOROCNO%20SONARAVNO%20UPRAVLJANJE.pdf (27.7.2013)

Gačnik J. 2002a. Projekt travniških sadovnjakov in sadnih vrtov Slovenije. Travniški sadovnjaki. Novo mesto, Kmetijsko gozdarski zavod Novo mesto: 27 str.

Gačnik J. 2002b. Travniški sadovnjaki v SKOP. Jabolko, glasilo projekta oživitve travniških sadovnjakov in sadnih vrtov Slovenije, 2: 4

Kotar F. 2001. Nacionalni projekt oživitve travniških sadovnjakov in sadnih vrtov Slovenije. Jabolko, glasilo projekta oživitve travniških sadovnjakov in sadnih vrtov Slovenije, 1: 4-6

Kotar F. 2002. Kdor seje, ta žanje. Jabolko, glasilo projekta oživitve travniških sadovnjakov in sadnih vrtov Slovenije, 2: 3

Krajnc M. 1998. Slovenija – dežela sadja. V: Več od srebra in zlata nam sadno drevje da. ob Slovenski razstavi sadja 1998. Sketelj P. (ur.). Ljubljana, Slovenski etnografski muzej: 5

Kramar Z. 2005. V skrbi za ohranjanje krajine visoke estetske vrednosti na obeh straneh meje projekt »Visokodebelni travniški sadovnjaki kot element ohranjanja biotske raznovrstnosti in estetske vrednosti krajine«. Novo mesto, KGZS KGZ Novo mesto <http://www.kmetijski-zavod-nm.si/interreg/> (28. 7. 2013)

Natura 2000. 2013.

<http://www.natura2000.gov.si/index.php?id=58> (1.8.2013)

Občina Črnomelj. 2013.

<http://www.crnomelj.si> (26. 7. 2013)

Operativni program - program upravljanj območij Natura 2000. 2007.

http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CC0QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.natura2000.gov.si%2Fuploads%2Ftx_library%2F141-natura_01.pdf&ei=sXkiUpWYMaap7AabqICYBQ&usg=AFQjCNEFsL4B2G6bwSfcTG_IKzssHJIQTA&bvm=bv.51495398,d.ZGU (28.7.2013)

Osnutek analize stanja, SWOT analize, intervencijske logike in strategije za PRP 2014-2020. 2013. MKO.

http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CC0QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.mko.gov.si%2Ffileadmin%2Fmko.gov.si%2Fpageuploads%2Fpodrocja%2FSKP%2FPRP_2014_-_2020_MAJ.pdf&ei=_6skUrrOMoeh7AaOj4CQDA&usg=AFQjCNGdd5bekmNdWJZf65arOq0JOjKYhg&bvm=bv.51495398,d.ZGU (1.8.2013)

Pravilnik o evidenci pridelovalcev sadja. 2013.

http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r01/predpis_PRAV7781.html (1.8.2013)

Statistični urad RS. 2013. Popis kmetijstva 2010.

http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4594/ (2.8. 2013)

Strategija razvoja kmetijstva in razvoja podeželja v občini Črnomelj za obdobje 2004-2009. 2004. Novo mesto, KGZS Slovenije, KGZ Novo mesto (interno gradivo): 38 str.

Travniški sadovnjaki – podukrep TSA. MKO. 2013.

http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDIQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.mko.gov.si%2Ffileadmin%2Fmko.gov.si%2Fpageuploads%2Fpublikacije%2FProgram_razvoja_podezelja%2FDragocenost_kmetijske_krajine.pdf&ei=poEiUvClH_KS7Abug4HYDQ&usg=AFQjCNHFrvePA96hihGCmyiZ3m-c-cETeg&bvm=bv.51495398,d.ZGU (2.8. 2013)

ZAHVALA

Iskreno se zahvaljujem mentorju prof. dr. Andreju UDOVČU za vso pomoč in nasvete, kadarkoli sem to potrebovala. Iskrena hvala tudi prof. dr. Metki HUDINA in prof. dr. Francu BATIČU za hiter in strokoven pregled dela.

V veliko pomoč in oporo so mi bili moji domači, ki so me vedno spodbujali in stali ob strani.

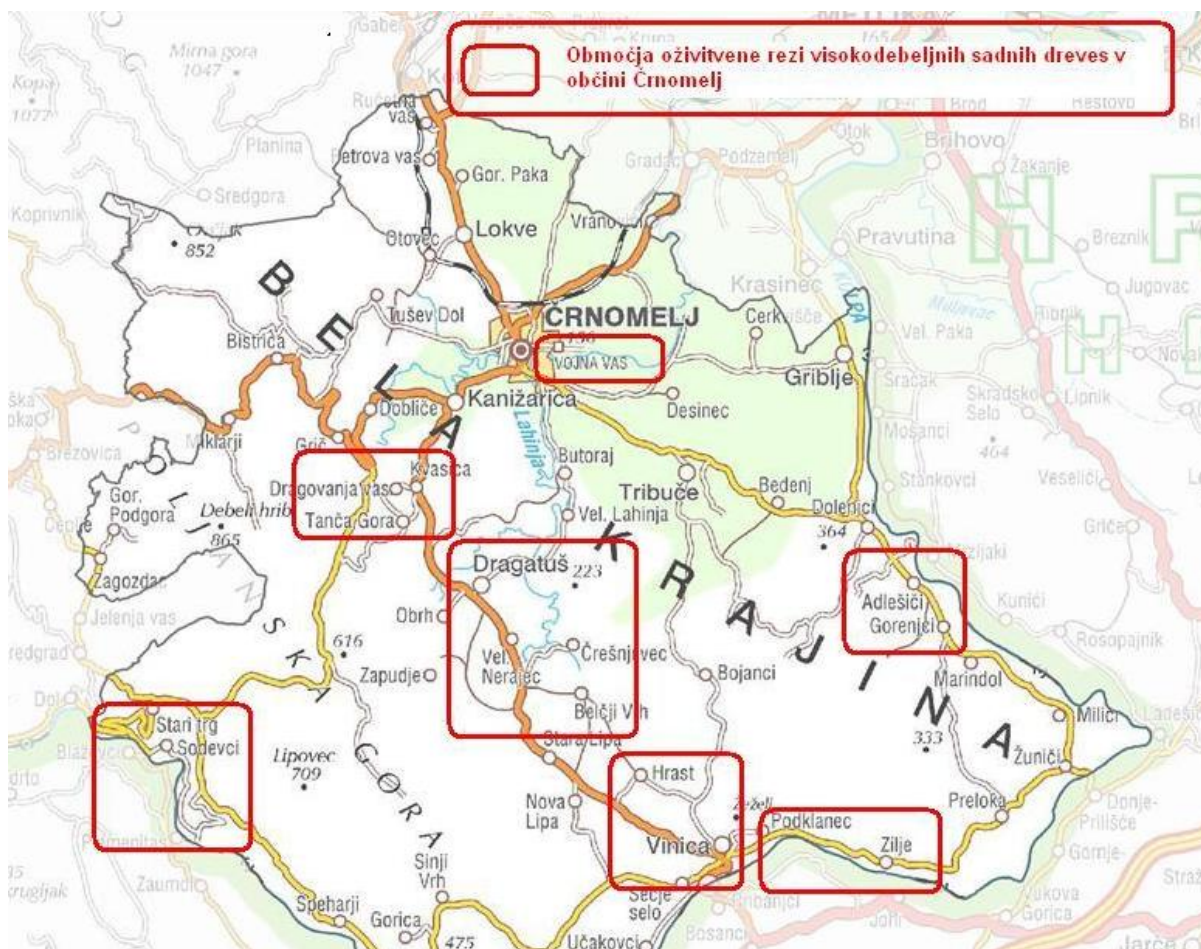
Zahvala gre še mojemu delodajalcu, KGZS – Zavodu Novo mesto, ki me je podpiral in omogočil, da sem se lahko ob redni zaposlitvi vpisala na redni študij, kar je za sabo potegnilo tudi veliko odrekovanja, dodatnega dela ter medsebojnega sodelovanja in zaupanja. Hvala sodelavkam na KGZS-Zavodu NM, Izpostavi Črnomelj za pomoč pri zbiranju podatkov.

Zahvala za strokovno pomoč pri nabiranju znanja in delovnih izkušenj v celotni zgodbi o travniških sadovnjakih gre sodelavcu Janiju GAČNIKU, vodji oddelka za kmetijsko svetovanje pri KGZS – Zavodu NM, predvsem pa lani preminulemu Franciju KOTARJU, zasebnemu svetovalcu za sadjarstvo, ki je bil vseskozi motor in vir idej projekta OTS. Franci ni bil samo dober strokovnjak, ki je zelo rad vzgajal mladi kader, ampak tudi dober človek. V sleherni osebi je znal poiskati tisto dobro, jo cenil in spoštoval. Njegovo pozitivno energijo in voljo do življenja, predvsem pa željo do pomoči potrebnim je lahko čutil vsak, ki se mu je pustil približati. V Franciju sem videla velikega strokovnjaka, strogega učitelja in ljubečega človeka, ki mi je stal ob strani tako v težkih, kot v lepih življenjskih trenutkih.

Hvala vsem, ki so mi kakorkoli priskočili na pomoč med študijem in pri pisanju diplomskega dela.

PRILOGA A

Karta občine Črnomelj

PRILOGA B

Anketni vprašalnik; Črnomelj, 2013

1. Ime in priimek (nosilca gospodarske dejavnosti): _____
2. Spol: M Ž
3. Starost (leta):
 - a) 18 do 30
 - b) 30 do 50
 - c) 50 do 70
 - d) nad 70
4. Stopnja izobrazbe:
 - a) nepopolna ali popolna OŠ
 - b) poklicna šola
 - c) poklicna šola
 - d) višja ali visoka šola
 - e) univerzitetna ali več
 - f) ni izbrano
5. Zaposlitveni status:
 - a) redno zaposlen
 - b) zaposlen za določen čas
 - c) brezposeln
 - d) v pokoju
6. Kraj bivanja: _____
7. Kraj sadovnjaka: _____
8. Število članov, ki živijo na kmetijskem gospodarstvu:
 - a) Otroci (do 18 let) _____
 - b) Odrasli (18 do 65 let) _____
 - c) Starejši (nad 65 let) _____

9. Sadne vrste in sorte v travniškem nasadu:

	Št. dreves	sorte	Povpr. starost dreves	Pridelek/leto
Jablane				
Hruške				
Slive				
Češnje				
Oreh				
Drugo				

10. Imate v sadovnjaku kakšno posebnost (gnezdilnice, sušilnico sadja, dupla, posebno drevo ali sorto sadja,...)?

- a) da, _____
b) ne

11. Ali ste oz ste bili vključeni v program SKOP/KOP v ukrepe, ki so povezani s travniškimi sadovnjaki?

- a) da, vključil sem se v SKOP že v prvem obdobju PRP in zaključil petletno obveznost s podukrepi _____
b) da, vključen sem bil v prvem obdobju in leta 2007 prestopil iz SKOP-a v KOP ter nadaljeval novo petletno obveznost s podukrepi _____
c) v KOP program sem še vedno vključen s podukrepi _____
d) nisem bil nikoli vključen v SKOP/KOP program, ker _____

12. Od leta 2001 se je pri vas izvajal projekt OTS – obrezovanje visokodebelnih sadnih dreves preko javnih del. Ali ste bili zadovoljni z delom javnih delavcev?

- a) da
b) delno
c) ne,
ker _____

13. Ali ste se udeleževali izobraževanj, predstavitev in demonstracij projekta OTS?

- a) da, skoraj vseh
b) da, le nekaterih
c) ne,
ker _____

14. Ste bili zadovoljni z razvojnimi smernicami projekta OTS, ki so vam bile predstavljene tekom izvajanja projekta?
- a) da, povsem
 - b) delno
 - c) ne,
ker _____
15. Ali so se visokodebelna stara sadna drevesa, ki so jih obrezali oživela oziroma pomladila?
- a) da, vsa
 - b) da, le nekatera
 - c) ne
16. Ali se je katero visokodebelno sadno drevo, ki so ga obrezali delavci projekta OTS posušilo oz. propadlo? Koliko in kaj mislite zakaj?
- a) da, _____
 - b) ne
17. Ali ste v teh letih tudi sami kaj storili za oživitev teh dreves in kaj (obrezovanje, gnojenje,...)?
- a) nič
 - b) samo obrezoval
 - c) samo gnožil
 - d) obrezoval in gnožil
 - e) drugo _____
18. Ali se v vašem sadovnjaku pase živina? Katera?
- a) da, _____
 - b) ne
19. Ste v tem obdobju posadili kakšno novo sadno drevo, katero in koliko?
- a) da, _____
 - b) ne
20. Kam ste s pridelanim sadjem pred izvajanjem projekta?
- a) vse smo pobrali in večino predelali v _____
 - b) v glavnem za krmo živalim
 - c) večino smo prodali _____
 - d) pustili na tleh, saj se ni splačalo pobirat

21. Kam s pridelanim sadjem danes?
- a) vse pobremo in večino predelamo v _____
 - b) v glavnem za krmo živalim
 - c) večino prodamo _____
 - d) pustimo na tleh, saj se ne splača pobirat
22. Ste doma izdelovali domači jabolčni sok in kako (pred izvajanjem projekta OTS)?
- a) da, _____
 - b) ne
23. Ste doma tudi sušili sadje, katero in kako (pred izvajanjem projekta OTS)?
- a) da, _____
 - b) ne
24. Se poslužujete uslug za izdelavo jabolčnega soka v vaši občini, ki so plod projekta OTS ?
- a) da
 - b) ne,
ker _____
25. Koliko domačega jabolčnega soka na leto povprečno popije vaša družina?
- a) 0 – 50 l
 - b) 50 – 100 l
 - c) 100-200 l
 - d) 200 l in več
26. Kako ste vi izkoristili pridobljeno znanje, ki ste ga dobili od strokovnjakov v okviru izvajanja projekta OTS (možnih več odgovorov)?
- a) slišal in videl sem veliko novih zanimivih stvari
 - b) sedaj si sam obrezujem sadno drevje
 - c) sadno drevje obrezujem sebi in drugim
 - d) sadnemu drevju posvečam več oskrbe (tudi gnojenje)
 - e) uživamo več doma pridelanega sadja
 - f) doma pridelanemu sadju podaljšamo uporabno vrednost tako, da ga tudi predelamo predvsem v _____
 - g) sedaj vidim v travniškem sadovnjaku več kot samo pridelek (bogato biološko pestrost na enem mestu)
 - h) od omenjenega projekta nisem pridobil nič
27. Kaj mislite, kaj bi se še dalo narediti za ohranjanje in oživitev travniških sadovnjakov v vaši občini?
- _____
- _____